

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

HUDEBNÍ A TANEČNÍ FAKULTA

Taneční umění

Pedagogika tance

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**VÝVOJ TECHNIKY MARTHY GRAHAM V EVROPSKÉM
PROSTŘEDÍ**

BcA. Veronika Sikorová

Vedoucí práce: Mgr. Libuše Ovsová

Oponent práce: MgA. Lucie Šimůnková

Datum obhajoby: 7. června 2022

Přidělovaný akademický titul: MgA.

Praha, 2022

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

MUSIC AND DANCE FACULTY

Dance Art

Pedagogy of Dance

MASTER'S THESIS

**EVOLUTION OF MARTHA GRAHAM'S TECHNIQUE IN THE
EUROPE**

BcA. Veronika Sikorová

Supervisor: Mgr. Libuše Ovsová

Examiner: MgA. Lucie Šimůnková

Date of thesis defense: 7th June 2022

Academic title granted: MgA.

Prague, 2022

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem bakalářskou/magisterskou/disertační práci na téma

Vývoj techniky Marthy Graham v evropském prostředí

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

.....

podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá vývojem techniky Marthy Graham v evropském prostředí. První část práce je věnována životu Marthy Graham a rozšíření techniky za hranice Spojených států. Zaměřuje se na London Contemporary Dance School, k jejíž vzniku přispěl hlavně britský mecenáš umění Robin Howard a americký tanečník Robert Cohan. Uvádí souvislosti, jakými se technika Marthy Graham díky Ivance Kubicové a Janu Hartmannovi rozšířila do tehdejšího Československa. Popisuje i další vlivy a osobnosti, které se zasloužily o šíření techniky do našeho prostředí. Další část je věnována šíření techniky Marthy Graham do vybraných evropských zemí a výuce stěžejními osobnostmi. Zaměřuje se na vývoj a proměnu techniky. V poslední části jsou uvedeny osobní zkušenosti s technikou Marthy Graham. Zahrnuje i osobní poznatky o přínosech techniky. Hlavním cílem práce je zmapovat, kam se technika rozšířila a definovat jakým způsobem se rozvinula. Informace uvedené v práci se opírají o odbornou literaturu, povětšinou přeloženou z anglických originálů, o informace získané z rozhovorů a o vlastní zkušenosti ze studia tance.

Klíčová slova: moderní tanec, Martha Graham, Robert Cohan, Ivanka Kubicová, Jan Hartmann, London Contemporary Dance School, London Contemporary Dance Theatre, Batsheva Dance Company

Abstract

The master's thesis deals with the development of Martha Graham's technique in Europe. The first part describes the life of Martha Graham and spreading of her technique out of United States. I focus on the foundation of the London Contemporary Dance School, to which contributed the British art patron Robin Howard and the American dancer Robert Cohan. Then I present how the technique of Martha Graham got into the Czechoslovakia, for who was responsible Ivanka Kubicová and Jan Hartmann. I also describe other influences and personalities that have contributed to the spread of technique into our country. The following part describes the spreading of technique to selected European countries and teaching by important personalities. Then I focus on evolution and transformation of the technique. After that I present my own experience with technique of Martha Graham, and also my opinion what I see as benefit of the technique. The main purpose of the thesis is to map where the technique has spread and defines how it developed. The information presented in the thesis are based on scholarly literature, mostly translated from the English originals. On information obtained from interviews and on practical experience from my dance studies.

Keywords: modern dance, Martha Graham, Robert Cohan, Ivanka Kubicová, Jan Hartmann, London Contemporary Dance School, London Contemporary Dance Theatre, Batsheva Dance Company

Poděkování

Velké poděkování patří Mgr. Libuši Ovsové za odborné vedení práce, zprostředkování rozhovorů s důležitými osobnostmi, za věcné připomínky a ochotu, kterou mi při psaní práce věnovala. Také děkuji prof. Ivance Kubicové a Janu Hartmannovi za cenné informace, které mi pomohly k vytvoření této diplomové práce.

Obsah

ÚVOD.....	11
1. Martha Graham	13
1.1. Život a dílo Marthy Graham	13
1.2. Technika Marthy Graham.....	17
1.3. Použití techniky ve vzdělávání tanečníka	19
2. Rozšíření techniky Marthy Graham	20
2.1. Velká Británie jako brána moderního tance do Evropy	20
2.2. Okolnosti vzniku London Contemporary Dance School.....	21
2.3. Robert Cohan – život, technika a dílo	27
2.4. Jane Dudley - výuka techniky Marthy Graham.....	38
3. Vliv na vývoj moderního tance v tehdejší Československu, působení Ivanky Kubicové a Jana Hartmanna	40
3.1. Ivanka Kubicová.....	41
3.2. Jan Hartmann	47
3.3. Další vlivy: Festival Mezinárodní týdny tance	50
3.4. Vladimíra Kartousová.....	52
3.5. Marcela Benoniová	53
3.6. Juraj Šidelský a Elena Záhoráková.....	56
3.7. Oľga Letenajová	58
3.8. Dominika Beňáková	59
4. Výuka techniky Marthy Graham v ostatních evropských zemích (Francie, Itálie, Nizozemsko, Německo, Švýcarsko)	60
4.1. Francie.....	60
Rafael Molina	60
4.2. Itálie.....	61
Elsa Piperno	61
Joseph Fontano.....	62
Caterina Rago.....	62
4.3. Nizozemsko	63
Maggie Boogaart	63
4.4. Německo	64
Armgard von Bardeleben.....	64
4.5. Švýcarsko	65
Noemi Lapzeson.....	65
Paula Lansley	66

5. Vývoj techniky Marthy Graham	67
6. Zhodnocení současné situace výuky techniky Marthy Graham v ČR	68
6.1. Osobní zkušenost s technikou Marthy Graham	68
ZÁVĚR.....	71
LITERATURA A PRAMENY	73
Seznam obrázků.....	78

Seznam zkratk

EŠMFT - Experimentální soubor moderních forem tance

FTVS - Fakulta tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy

HAMU - Hudební a taneční fakulta Akademie múzických umění v Praze

LCDS - London Contemporary Dance School

LCDT - London Contemporary Dance Theatre

MGDC - Martha Graham Dance Company

MGSCD - Martha Graham School of Contemporary Dance

TDM - Tecniche Di Danza Moderna

technika MG - technika Marthy Graham

VUS - Vysokoškolský umělecký soubor Univerzity Karlovy

VŠMU - Vysoká škola múzických umění v Bratislavě

ÚVOD

Diplomová práce se zabývá vývojem techniky Marthy Graham, její postupnou proměnou a souvislostmi rozšíření této techniky do Evropy. Stejně tak se zaměřuje na osobnosti spojené s výukou techniky Marthy Graham v evropském prostředí i vlivem na vývoj moderního tance v tehdejší Československu. Cílem práce je zmapovat, jakým způsobem tato americká technika pronikla do evropského tanečního prostředí, jak se proměnila a jaké osobnosti se na tom podílely.

První kapitola se věnuje životu Marthy Graham, osobnostem ovlivňujícím její tvorbu, technice Marthy Graham a benefitům použití techniky ve vzdělávání tanečníka. Druhá kapitola popisuje vznik London Contemporary Dance School, prvního místa v Evropě, kde se technika Marthy Graham vyučovala. Zabývá se osobností Robina Howarda a jeho významem pro vznik školy. Důležitým počinem se stalo shromáždění amerických tanečníků v Londýně. Ti se zasloužili o rozvoj školy. Podrobně popisuje život, techniku a dílo Roberta Cohana. Třetí kapitola je věnována Ivance Kubicové a Janu Hartmannovi. Zabývá se jejich působením v Československém státním souboru písní a tanců, při němž se zúčastnili turné po Velké Británii a navštívili nově založenou London Contemporary Dance School. Po úspěšném složení přijímacích zkoušek se stali studenty této školy. Studium na London Contemporary Dance School a následnou výukou této techniky zásadně ovlivnili vývoj moderního tance v našem prostředí i další generace tanečníků. Část kapitoly je rovněž věnována dalším osobnostem vnášejícím techniku Marthy Graham do tehdejšího Československa. Čtvrtá kapitola pojednává o osobnostech, které rozšířily techniku Marthy Graham do vybraných evropských zemí, a to konkrétně do Francie, Itálie, Nizozemska, Německa a Švýcarska. Pátá kapitola zaznamenává rozdílnost americké techniky Marthy Graham a její pojetí v evropském prostředí. Poslední kapitola se pokouší zhodnotit současnou situaci výuky techniky Marthy Graham a zahrnuje i zmínku o osobních zkušenostech s technikou.

Podkladem pro diplomovou práci byla převážně odborná literatura, poznámky z rozhovoru s Ivankou Kubicovou a Janem Hartmannem, elektronické zdroje a články. Pro bližší poznání samotné techniky Marthy Graham

jsem se zúčastnila třítydenního on-line kurzu¹ organizovaného Martha Graham School of Contemporary Dance.

V diplomové práci uvádím množství citací. Ty jsou volně přeloženy z anglického originálu. Stejně tak v textu uvádím několik zkratk, které jsou vysvětleny ve výše přiloženém seznamu. Dále užívám slovní spojení floor work, jež považuji za zažitý a běžně užívaný termín v českém prostředí, a proto jej skloňuji dle pravidel českého pravopisu. Dalším anglickým výrazem je contemporary dance překládaný jako současný nebo soudobý tanec. Termín však může být v českém překladu poněkud zavádějící. V kontextu mé diplomové práce se pod tímto názvem skrývá moderní tanec.²

¹ Martha Graham School 2022 Virtual Winter Intensive. Ve dnech 27. prosince 2021 až 14. ledna 2022.

² Termín contemporary dance je v tomto odvětví ustálený. Již od počátku se vyskytoval v názvech škol, např. Martha Graham School of Contemporary Dance, London Contemporary Dance School.

1. Martha Graham

1.1. Život a dílo Marthy Graham

Americká tanečnice, choreografka, pedagožka a především autorka taneční techniky Martha Graham se narodila 11. května 1894 v Pensylvánii. Pohyb jí obklopoval již od raného věku, a to především díky otci, který byl povoláním psychiatr a využíval pohybu při léčbě nervových poruch svých pacientů. V roce 1908 se celá rodina přestěhovala z průmyslové části Pensylvánie do Santa Barbary v Kalifornii. V knize Olgy Letenajové³ se uvádí, že odlišný životní styl v jižní Kalifornii, svobodné klima otevřené černošské, indiánské, španělské a čínské kultuře výrazně ovlivnilo pozdější tvorbu Marthy Graham.

Obrázek č. 1 - Martha Graham

V letech 1916 – 1923 studovala na Denishawn School of Dance and Related Arts⁴ v Los Angeles a konkrétně roku 1919 se stala členkou Denishawn Dancers. „Škola poskytovala široké spektrum různých tanečních stylů, od základů klasického tance, přes kondiční gymnastické cvičení, etnické tance, jógu, Delsartův systém pohybu a gest, dramatickou a hudební výchovu, výtvarné umění, až po některé teoretické předměty (např. dějiny kostýmu). Škola často zvala i hostující pedagogy z Evropy, kteří prezentovali např. Dalcrozovu metodu rytmické gymnastiky a metodu Mary Wigman.“⁵ Kvůli rozepři s Ruth Saint Denis v roce 1923 opustila Denishawn School a přijala místo v Greenwich Village Follies na Broadwayi. V roce 1925 vyučovala v Eastman School of Music v Rochesteru.

Díky studiu v Denishawn School se Martha Graham seznámila s korepeditorem a hudebním skladatelem Louistem Horstem, který výrazně ovlivnil její tvorbu. Pomáhal jí nejen s korepeticí, ale i s výběrem hudby pro její

³ LETENAJOVÁ, Ol'ga. *Tanečná technika Marthy Grahamovej: Jej Formovanie a didaktika*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2010. s. 7.

⁴ Škola vznikla roku 1915 a byla pod vedením Ruth Saint Denis a Teda Shawna.

⁵ LETENAJOVÁ, s. 8-9.

první sólový koncert v New Yorku. Louis Horst ji přesvědčil, že by si hudbu měla spíše objednávat, než tvořit na již existující skladby. Funkcí hudby bylo podpořit náladu a emocionální obsah tance, nikoliv být vůdčím podnětem pro vznik pohybu. Pro Marthu vytvořil několik skladeb: *Primitive Mysteries* (1931), *Celebration* (1934), *Frontier* (1935) a *El Penitente* (1940)⁶. „Už při jejich společném působení v Denishawn School vytvořili dvojici, ve které byl Horst učitelem, kritikem, zřejmě trochu i otcem a nejspíše i intimním přítelem.“⁷

V polovině dvacátých let začala hledat svůj vlastní styl, jelikož jí nevyhovovala lehkost klasiky, styl Isadory Duncan, ani orientální mysticismus Denishawn. Prostřednictvím osobité pohybové techniky hledala vlastní cestu, jak ztvárnit hluboké projevy lidských citů jako jsou neúspěchy, naděje, či vnitřní konflikty. Dle Marthy Graham se tělo a duše musí rozvíjet společně, a tak poukazovala na nutnost uvědomit si sebe samého. Tanec začala vyučovat v Rochesteru⁸ a ve svém studiu v New Yorku. „Roku 1926 založila Martha Graham Center of Contemporary Dance (později Martha Graham Dance Company, jenž funguje dodnes, a je tak nejstarším tanečním souborem ve Spojených státech amerických).“⁹ Téhož roku měla v New Yorku svůj první sólový koncert. První skupinová choreografie s názvem *Heretic* vznikla v roce 1929 a účinkovali v ní její žáci. Marta Graham stále rozvíjela svůj soubor, v letech 1934 - 1942 vyučovala na Bennington School of Dance a zároveň se účastnila letních tanečních festivalů moderního tance, kde se střetávaly rozdílné pohybové systémy¹⁰ této doby. Současně zde působila i Doris Humphrey, Charles Weidman a Hanya Holm.

Skupina se postupně rozšiřovala, na konci třicátých let dokonce i o mužské tanečníky a interprety znalé klasické taneční techniky. Dalším významným mužem, který ovlivnil Marthu Graham, byl Eric Hawkins¹¹. Hawkins přišel do

⁶ LETENAJOVÁ, Ol'ga. *Tanečná technika Marthy Grahamovej: Jej Formovanie a didaktika*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2010. s. 15.

⁷ Tamtéž, s. 16.

⁸ Eastman School of Dance and Dramamtic Action in Rochester

⁹ RAFAJOVÁ, Zuzana. „Martha Graham – Jako Picasso ve světě tance“ *Taneční aktuality* [online]. 1. 4. 2021. [19. 1.2022] <https://www.tanecniaktuality.cz/osobnosti/martha-graham-jako-picasso-ve-svete-tance>

¹⁰ Bennington College Vermont 1934 – první šestitýdenní taneční festival, kde se současně střetla Doris Humphrey s konceptem *fall and recovery*, Hanya Holm s *tension and relaxation* a Martha Graham s *contraction a release*. Na festivalu vznikla řada tanečních děl, která dnes tvoří základní dědictví americké moderny.

¹¹ Žák Haralda Kreutzbeza a absolvent Balanchinovy School od American Ballet.

souboru MGDC roku 1938 a stal se tak prvním mužským tanečníkem. Byl vyškolen klasickou taneční technikou, což vedlo k integraci klasického tance¹² do techniky Marthy Graham, projevující se především vytočením končetin ve směru *en dehors*, *port de bras* a propracováváním dolních končetin až do konečků prstů. Eric Hawkins byl životním partnerem Marthy Graham a přivedl ji k zájmu o antickou mytologii.¹³

Prvkový materiál techniky Marthy Graham vznikal postupně vedle choreografií. Každé dílo přinášelo nové prvky, které se postupně zakořeňovaly do tréninkových kombinací. Do poloviny čtyřicátých let byl repertoár zaměřen na americkou tematiku, toto období završila choreografie *Appalachian Spring* (1944). Následně vznikaly díla inspirované řeckou mytologií. Koncem čtyřicátých let se u Marthy Graham objevil nový způsob vytváření choreografií. Stále komplexnější pohybový systém se stal základem pro její další choreografie. V padesátých letech se díky zahraničním turné¹⁴ soubor MGDC těšil mezinárodnímu uznání. Taneční technika se rozšířila v Izraeli a následně ve Velké Británii, čímž se budu podrobněji zabývat v následujících kapitolách.

Způsob práce Marthy Graham je zachycen ve filmu *A Dancer's World* (1957).¹⁵ Martha Graham v něm odůvodňuje potřebu taneční techniky, vysvětluje svou uměleckou filosofii tvorby a demonstruje ji na nejlepších pracích. S natáčením filmu však byly spojené i jisté obavy. V knize *The Last Guru*¹⁶ se uvádí, že původně měla ve filmu tančit i Martha Graham, ale jelikož v té době měla již přes šedesát let, obávala se, že na záznamu budou vidět její vrásky a chtěla, aby ve filmu účinkovali pouze její tanečníci. Na popud režiséra Nathana Krolla nakonec souhlasila, že ve filmu bude účinkovat. Film byl natočen formou přednášky. Martha Graham je zde vidět jak mluví do zrcadla a zdůrazňuje filosofii své techniky, poté následuje ukázka technického tréninku a choreografií. Film ovlivnil smýšlení o tanci po celém světě.

„V šedesátých letech už Martha Graham vyučovala jen zřídka. Lekce ve škole vedli ti, kteří měli obrovskou zásluhu na formování techniky: Robert

¹² Do této chvíle Martha Graham odmítala klasickou taneční techniku.

¹³ Značná část choreografické tvorby Marthy Graham čerpala náměty z řecké mytologie např. *Clytemnestra* (H. El-Dabh 1958).

¹⁴ Evropa 1950, Asie 1955-56

¹⁵ Film dostupný v odkazu: <https://www.youtube.com/watch?v=HNHHNz93Ucc>

¹⁶ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 79.

*Cohan (do odchodu do Londýna), Bertram Ross, Helen McGeheeová, Yuriko, Mary Hinksonová, Ethel Winterová, David Wood, Gene McDonald, Patricia Birchová. Udržovali tak tradici, každý z nich předkládal studentům svůj jedinečný svůj osobitý přístup.*¹⁷ *„Martha Graham stále stavěla nové tance, ale už se neobjevovaly žádné nové prvky.*¹⁸

Martha Graham tvořila až do svých devadesáti šesti let. Během své šestašedesátileté kariéry vytvořila 191¹⁹ choreografií, z nichž některé byly bez hudebního doprovodu pouze s tleskáním. Poslední choreografií byla *Maple Leaf Rag* (1990) na hudbu Scotta Joplina. Spolupracovala s předními umělci, hudebníky a designéry. Konkrétně s výtvarníkem Isamem Noguchim a s módními návrháři jako byl Halston, Donna Karan a Calvin Klein (choreografie *Maple Leaf Rag*). Z hudební branže spolupracovala s řadou významných skladatelů, kupříkladu se Sergejem Prokofjevem, Igorem Stravinským, Aaronem Coplandem, Samuelem Barberem, Williamem Schumanem, Normanem Dello Joio, Gianem Carlo Menottim a mnoho dalšími.

Vychovala spoustu světových představitelů amerického moderního tance, kteří se podíleli na šíření techniky do Evropy, a to konkrétně Yuriko Kikuchi, Robert Cohan, Robert Powell, Ethel Winter, Linda Hodes, Bertram Ross a další. Se svým souborem hostovala skoro po celém světě. Zavítala do Japonska, Indonésie, Indie, Iránu, Izraele, v Paříži vystoupila v roce 1950, v Londýně roku 1954 a v Praze ji mohli diváci vidět v letech 1988 a 1991. Až do konce života dohlížela na výuku ve škole, kde se na každé hodině citovaly její imaginace.

Martha Graham zemřela v dubnu roku 1992 ve věku devadesáti osmi let.

*„Bez její osoby si lze jen těžko představit nejen americký modern dance, ale i výuku na konzervatořích, kde právě technika Marthy Graham je stále základem pro pochopení světa moderního a následně současného tance.*²⁰

¹⁷ LETENAJOVÁ, Oľga. *Tanečná technika Marthy Grahamovej: Jej Formovanie a didaktika*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2010. s. 50.

¹⁸ Tamtéž, s. 50.

¹⁹ MILLE DE, Agnes. *Martha: The life and work of Martha Graham*. United States: Random House, New York, 1991.

²⁰ RAFAJOVÁ, Zuzana. „Martha Graham – Jako Picasso ve světě tance“ *Taneční aktuality* [online]. 1. 4.2021. [19. 1.2022] <https://www.tanecniaktuality.cz/osobnosti/martha-graham-jako-picasso-ve-svete-tance>

1.2. Technika Marthy Graham

Filozofický základ techniky spočívá v chápání tance jako seriózní umělecké formy, určené k divadelní komunikaci. Pohyb dle Marthy Graham vyplývá z dramatických pocitů. Martha Graham vědomě pracuje s gravitací a váhou. Váha se ovládá z aktivního centra uloženého hluboko v pánvi. Jako hlavní výrazový prostředek využívá dech, který je nejpodstatnějším impulsem pohybu tanečnicka. Zabývá se především svalovou a dechovou koordinací, svalovým napětím a uvolněním souvisejícím s nádechem a výdechem.

Vytvořila tak vlastní princip „contraction and release“²¹, založený na kontrakci spojené s výdechem, při níž se stahuje přední část trupu. Zadní část trupu, horní i dolní končetiny reagují vzhledem k prostoru rozpínavým způsobem. Energie je aktivně vedena přes oba koncové body páteře směrem ven. Při kontrakci se tělo nezmenšuje, ale rozpíná se ve velkém zaobleném prostoru. Následuje release - uvolnění ve smyslu přesměrování energie z těla ven. Release nelze chápat jako kolaps, nebo relaxaci těla. Obě fáze jsou aktivní a energeticky vyrovnané. Popisovaný princip souvisí s rozprůděním energie v těle a následným umožněním pohybu do prostoru. Je nutné si uvědomit, že všechny pozice jsou výsledkem pohybů uvnitř těla. To napomáhá k expresivnějšímu vyjádření prožitku a obsahu v choreografiích.

Martha Graham postupně vytvořila svůj osobitý pohybový slovník, odlišný od tradičních pohybů, vyznačující se dynamičností, silou a napětím. Základní cíle techniky jsou svoboda, spontánnost a jednoduchost, kterých můžeme dosáhnout jedině disciplínou.

„Martha Graham ohromně vládla slovem. Byla nejen výřečná, ale dokázala vystihnout podstatu a najít paralely života a umění. Studenty k ní přitahovalo mimo kvality její práce i její stále pronikání do podstaty života a umění. Ostatně, jejím způsobem života bylo její umění. Žila oddaně v duchu svého poslání, byla totiž přesvědčena, že ona si nevybrala tanec, ale naopak byla pro tanec vyvolená.“²²

²¹ Martha Graham začala používat termín *contraction and release* na konci 20. let. Rozpracovávala tak nový princip pohybu založený na prostém fyziologickém aktu lidského dechu.

²² LETENAJOVÁ, Oľga. *Tanečná technika Marthy Grahamovej: Jej Formovanie a didaktika*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2010. s. 17.

Technika Marthy Graham je specifická pro svůj floor work²³, který tvoří značnou část hodiny. Buduje se v něm vztah tanečníka k podlaze a zajišťuje tanečnickovi jistou úlevu od vypořádávání se s gravitací. Ve floor worku se vypracovává především silné centrum těla, spirály, uvědomění si opozicí a směrů v těle. Tyto prvky tanečník dále rozvíjí ve stoji (center work) a v prostoru (across the floor). Lekce má tradiční řazení prvků, které se kombinují v jednotlivých kombinacích v závislosti na pokročilosti skupiny. Rozlišujeme čtyři úrovně pokročilosti.²⁴

GRAHAM I – Elementary

Pro studenty s minimálními nebo žádnými zkušenostmi s technikou MG. Zaměřuje se na základní principy techniky v jednotlivých kombinacích, ve kterých je hlavním cílem pohybová koordinace, koncentrace a sebeuvědomění.

GRAHAM II – Intermediate

Určená studentům rozumějícím základním principům techniky a přesnému provedení veškerého obsahu úrovně I (např. seated contractions, deep stretches with spirals, turns around the back ending in pitch). V lekci je budována síla, rovnováha, vytrvalost, soustředění a zahrnuje i úvod do základních grahamovských kombinací a repertoáru.

GRAHAM III – Advanced

Pro studenty, kteří mají značné zkušenosti s technikou MG a prokazují silné zvládnutí veškerého obsahu úrovně II (včetně turns around the back to the strike, back leg extension with pleading to floor and recovery, sitting fall with spiral, and split). Výuka zahrnuje delší kombinace a nastudování repertoáru Marthy Graham.

GRAHAM IV – Advanced/Professional

Vyhrazena pro studenty s pokročilými a profesionálními zkušenostmi s technikou MG. Tanečníci se učí rozšířené grahamovské kombinace a repertoár, prohlubují fyzické a umělecké mistrovství přičemž usilují o virtuositu projevu.

²³ Floor work – cvičení na zemi.

²⁴ „Martha Graham Technique Levels“ *Martha Graham Center of Contemporary Dance* [online]. [21. 1. 2022] Dostupné z: <https://marthagraham.edu/ptp/>

1.3. Použití techniky ve vzdělávání tanečníka

Technika Marthy Graham se vyvíjela řadu let, je však nutné zdůraznit, že od počátku vznikala vedle repertoáru, jako druhotný produkt. Primárním záměrem bylo, aby pohybový slovník vyhovoval měnícím se choreografickým potřebám. S každou novou choreografií přicházely nové prvky, které se postupem času ustálily v ucelenou taneční techniku. V průběhu let a v závislosti na odlišném prostředí, do kterého se technika Marthy Graham dostala, se technika postupně proměňovala a stala se výukovou metodou na školách zaměřujících se na výchovu profesionálních tanečníků. Přestala tedy sloužit k přípravě na tradiční repertoár a stala se nedílnou součástí výukových osnov tanečních konzervatoří po celém světě.

Za stěžejní a jedinečný element v technice Marthy Graham je považován floor work, ve kterém se důkladně vypracovává silné centrum těla. Jelikož se cvičení provádějí na zemi, tanečník je oproštěn od neustálého vyrovnávání se s gravitací a může svou pozornost plně soustředit na aplikování jednotlivých principů. Technika je vhodná jak pro tanečníky klasického tance, kterým pomůže s budováním pevného centra těla a flexibilního trupu, tak pro tanečníky moderního a současného tance. Těm je přínosná především pro formování těla, ovládání paží ze zad od lopatek a díky spirálám jim napomáhá k uvědomění si směrování pohybů a opozicí probíhajících v těle. Domnívám se, že tanečníkům směřujícím k současnému tanci může technika MG do jisté míry nahradit trénink klasického tance, jelikož technika obsahuje několik principů převzatých z klasického tance. Konkrétně port de bras a vytočení končetin en dehors, které respektuje přirozené možnosti kyčelních kloubů.

Technika má důkladně propracovanou metodiku, díky které přesně víme, jak se mají jednotlivá cvičení provádět. Stejně tak je známa jasná forma jednoznačně vycházející z pohybů uvnitř těla. Proto se domnívám, že je technika vhodná i pro skupiny tanečníků přicházejících z rozdílných tanečních prostředí, u nichž chceme dosáhnout jednotného pohybového projevu.

2. Rozšíření techniky Marthy Graham

Martha Graham spolupracovala s baronkou Bethsabée de Rothschild²⁵. Bethsabée byla dcerou ředitele francouzské banky Édouarda Alphonse Jamese de Rothschilda. Tudíž pocházela z vlivné dynastie a bankovní rodiny Rothschildů. „Navzdory svému původu to byla tichá, nenáročná žena, která na sebe nerada poutala pozornost.“²⁶ Před invazí do Francie (1940) utekla i s rodinou do New Yorku, kde začala navštěvovat taneční lekce ve studiu Marthy Graham. Bethsabée byla zakladatelkou nadace, která podporovala a financovala²⁷ řadu tanečních představení. U Marthy Graham působila jako producentka a účastnila se i turné po Asii. Právě díky Bethsabée soubor zavítal do Izraele, ve které sklidil obrovský úspěch vedoucí k velkému zájmu o americký moderní tanec. Roku 1965 založila Batsheva Dance Company v izraelském Tel Avivu. Martha Graham byla u založení souboru a stala se uměleckou poradkyní. „V company se zpočátku uváděl výhradně „grahamovský“ repertoár – *Errad into the Maze, Embattled Garden, Cave of the Heart, Diversion of Angels, Dream.*“²⁸

Bethsabée de Rothschild finančně podpořila také turné po Evropě, aby se Martha Graham dostala do povědomí mezinárodního publika.

2.1. Velká Británie jako brána moderního tance do Evropy

Martha Graham byla rovněž i u zrodu londýnského Contemporary Dance Trust roku 1966, který zaštiťoval školu a soubor. Soubor London Contemporary Dance Theatre vznikl z iniciativy britského hoteliéra Robina Howarda, kterého nadchlo představení Martha Graham Dance Company v Edinburghu (1963). Později vznikla škola London School of Contemporary Dance, která byla jádrem veškerého tanečního dění. Contemporary Dance Trust se pod vedením Roberta Cohana stal prvním místem v Evropě, kde se vyučoval americký moderní tanec a dá se říci, že se postupně implikoval do evropské tradice.

²⁵ Bethsabée de Rothschild (*23. září 1914 – 20. dubna 1999)

²⁶ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru*. s. 49.

²⁷ Eric Hawkins ji poprvé oslovil s žádostí o finanční podporu v roce 1943, když potřeboval 500 dolarů na zorganizování partitury pro *Deaths and Entrance*. Od té doby se začala stále více angažovat v širším tanečním světě a poskytovat finanční prostředky v oblasti moderního tance. Po sezóně se jí Hawkins zeptal, zda by byla ochotná financovat turné po Evropě, aby se tvorba Marthy Graham dostala do povědomí mezinárodního publika. Souhlasila s příslibem 10 000 \$. Společnost byla nadšená z turné do Evropy, jelikož to bylo poprvé, kdy soubor opustil USA.

²⁸ LETENAJOVÁ, Oľga. *Tanečná technika Marthy Grahamovej: Jej Formovanie a didaktika*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2010. s. 49.

Před tím, než se začneme věnovat okolnostem vzniku LCDS, bych chtěla poznamenat, že britská veřejnost byla po dlouhou dobu zcela oddána klasickému baletu. Na rozdíl od Německa a Ameriky, kde vzkvétala moderna, byla Británie vždy známá láskou k baletu. Láskou, která vítala hvězdy éry romantismu. Pohled britské veřejnosti na moderní tanec se změnil až s příjezdem souboru Marthy Graham a především se vznikem London Contemporary Dance Theatre.

„Americký modern dance se stal předmětem enormního zájmu tanečních odborníků od prvního zájezdu Taneční skupiny Marthy Grahamové (Martha Graham Dance Company) do Evropy v roce 1954. Struktura jejích tanečních pohybů, jimiž vyjadřovala mytologické a biblické náměty, byla neobvyklá. Tajuplně a vzrušivě působily lomené tvary, spirálové pohyby, sepjetí tance se zemí. Zájem vzbuzovaly informace o technice „kontrakce a vyrovnání“ (contraction and release), spojené s fyziologickými principy dechu.“²⁹

2.2. Okolnosti vzniku London Contemporary Dance School

Iniciátorem byl Robin Howard³⁰, mecenáš umění a propagátor techniky Marthy Graham ve Velké Británii. Howard³¹ se narodil 17. května 1924 v Londýně. Představení souboru Martha Graham Dance Company poprvé viděl v londýnském The Saville Theatre³² v březnu roku 1954. Na tuto událost ho upozornila jeho kamarádka Peggy Harper, která jej před představením seznámila s hlavním tanečníkem sezóny Robertem Cohanem. V knize

Obrázek č. 2 - Robin Howard

Changing The Face of British Dance se uvádí, že Robin Howard byl na vážkách, jestli má představení vůbec navštívit a ptal se Roberta Cohana proč by ho měla

²⁹ HOŠKOVÁ, Jana. *Cesty k tanečnímu a baletnímu mistrovství: Taneční konzervatoř hlavního města Prahy, 1945-2005*. Liberec: Knihy 555, 2005. s. 42.

³⁰ Robin Howard pocházel z aristokratické rodiny a byl vychován se silným smyslem pro zodpovědnost a pro pomoc těm lidem v naší společnosti, kteří neměli takové štěstí jako on. Předtím než začal být spojován se soudobým tancem, pomáhal mnoha dalším lidem z umělecké oblasti, jako byli malíři nebo herci s bydlením či denními potřebami. V soudobém tanci našel perspektivu a smysluplný účel, jak využít své postavení.

³¹ Robin Howard zemřel 12. června 1989 v Londýně.

³² Dnes známe jako ODEON Covent Garden.

zajímat jejich práce, jelikož v té době neměl o moderním tanci konkrétní představu. Přes své pochybnosti představení nakonec navštívil a následně Robertu Cohanovi řekl: „Měl jsi pravdu, je to ta nejúžasnější věc.“³³

Robin Howard své pocity z představení popisuje následně: „Po prvním čísle jsem věděl, že to bylo něco velmi zajímavého, ale nebyl jsem si jistý, jestli se mi to líbilo. Teprve druhou noc jsem ten šok překonal a začal jsem se vyrovnávat s její prací. Poprvé to pro mě byl zážitek z tance, který skutečně promlouval ke každé vaší části v mnoha úrovních. Tím mám na mysli zejména mluvení k mysli i srdci, a také k tělu a duchu. O průměrném baletu můžete říci „no, to je velmi krásné, ale obvykle toho není příliš na přemýšlení“. Tím chci říct, že stále můžu chodit na balet a občas plakat, ale kolikrát se mě jakékoliv klasické baletní představení natolik dotklo, mohu spočítat na prstech jedné ruky.“³⁴

Když se Robin Howard v roce 1962 doslechl, že Martha Graham Dance Company vystupuje v Evropě, pozval její soubor, aby hostoval na festivalu v Edinburghu a z části jejich představení sám financoval. Na rozdíl od hostování roku 1954 bylo toto představení triumfem a Howard byl přesvědčen, že přesně tento nový ‚současný‘ přístup k tanci je to, co na britské umělecké scéně chybí.

Pro formování britské taneční scény si mohl vybrat i jinou americkou techniku, která byla v té době dostupná, konkrétně techniku Doris Humphrey a José Limóna, Lestera Hortona či Merce Cunninghama. Robin Howard byl však přesvědčen, že si tanečník skrze floor work v technice Marthy Graham vypracuje sílu a kontrolu nad centrem těla. Byl si vědom, že principy jako je ‚contraction and release‘ a ‚breathings‘ vypracovávají stabilitu a artikulaci páteře a poskytují tělu určitý způsob emocionálního a dramatického vyjádření.

V roce 1963 se Robinu Howardovi začala formovat myšlenka o založení britské školy, která by tanečnickům předávala techniku Marthy Graham. „Výuku taneční metody Marthy Grahamové začal v Londýně popularizovat na vlastní náklady. Organizoval kurzy Graham Technique a britským tanečnickům dával stipendia na studijní cesty do USA.“³⁵ Z této iniciativy vznikl „The Robin Howard

³³ BANNERMAN Richard and Henrietta BANNERMAN. *Changing the Face of British Dance: Fifty Years of London Contemporary Dance School*. Dance Books Limited, 2020. s. 6.

³⁴ Tamtéž, s. 6.

³⁵ HOŠKOVÁ, Jana. *Cesty k tanečnímu a baletnímu mistrovství: Taneční konzervatoř hlavního města Prahy, 1945-2005*. Liberec: Knihy 555, 2005. s. 42.

Trust“ s hlavním záměrem ukázat, co doopravdy znamená technika Marthy Graham a zároveň přemýšlel o založení školy. Roku 1966 se mu podařilo do Londýna pozvat významné americké tanečnický ze souboru Marthy Graham, aby poskytovali lekce techniky MG. Mezi tyto tanečnický patřili – Mary Hinkson, Bertram Ross a Ethel Winter.

Prvním sídlem souboru a školy bylo Berners Place nedaleko Oxford Street. Jednalo se o velmi skromné prostory s malým zázemím. Na tanečním sále byla podlaha z javorového dřeva. Hluk a hudba, které vycházely z tanečního studia, vyvolávaly neustálé stížnosti sousedních obyvatelů, a když přšelo, bylo nutné postavit na klavír kbelíky, aby zachytily vodu, která do studia protékala skrz střechem.³⁶ Přesto tyto prostory žily tancem a úsilím. V Berners Place se scházela spousta nadšenců z různých oborů, kupříkladu gymnastky, baletky, bruslaři či studenti umění.

Martha Graham se stala uměleckou poradkyní a poskytla členy svého souboru, konkrétně Yuriko Kikuchi, Roberta Powella a Billa Louthera, aby ve škole vyučovali její techniku. Tím měla LCDS přímé spojení s americkou školou a stala se tak první institucí mimo americký kontinent, kde byli školeni budoucí širitelé této techniky do evropského prostředí.

Roku 1967 Robin Howard jmenoval Patriciu Hutchinson³⁷ ředitelkou školy. Uměleckým ředitelem školy se stal roku 1967 Robert Cohan, který byl dlouholetým spolupracovníkem a tanečním partnerem Marthy Graham. Na žádost Robina Howarda byl Marthou Graham vyslán do Londýna, aby zde dohlížel na výuku. Robert Cohan přinesl klidný a zároveň autoritativní přístup ke grahamovské lekci. Bylo mu jasné, že techniku nemůže předávat zcela stejně, protože se ocitl v odlišných podmínkách. Už jen to, že podlahy ve studiu byly chladné, nedalo se značnou část lekce věnovat floor worku. Robert vedl i hodiny pro ostatní pedagogy, kterým dopřával v tréninku určitou svobodu, ale požadoval, aby principy týkající se „contraction and release“ všichni popisovali a vyučovali jednotně.³⁸

³⁶ BANNERMAN Richard and Henrietta BANNERMAN. *Changing the Face of British Dance: Fifty Years of London Contemporary Dance School*. Dance Books Limited, 2020.

³⁷ Celým jménem Patricia Hutchinson Mackenzie byla historicky první ředitelkou London Contemporary Dance School.

³⁸ BANNERMAN Richard and Henrietta BANNERMAN. s. 19.

Styl se začal proměňovat především díky Robertu Cohanovi a nově vchovaným tanečníkům. V této době na škole vyučovali metodu britští tanečníci jako například Anna Mittelholzer, která na začátku 60. let studovala v New Yorku u Marthy Graham. Spolu s Jane Dudley a dalšími tanečníky vyškolenými v Americe vyučovali na škole techniku Marthy Graham.

O studium na London Contemporary Dance School byl zájem i ze zahraniční a školu postupem času navštěvovalo stále více mezinárodních studentů, kteří následně šířili techniku do svých rodných zemí, nebo za hranice Velké Británie. Jednou z nich byla finská tanečnice Anca Frankenhäuser, která se v roce 1968 stala členkou souboru, zároveň byla jednou z prvních absolventek tříletého bakalářského studijního programu s rokem ukončení 1985. Následně na škole vyučovala techniku MG a později se přestěhovala do Austrálie, kde od roku 1990 vyučovala tanečníky i herce a šířila tuto techniku. Její lekce zažila Ivanka Kubicová při svém studiu na LCDS.

Soubor London Contemporary Dance Theatre a The London School of Contemporary Dance, jak se škola původně jmenovala, měly společné sídlo v centru Londýna. Roku 1969 se přestěhovali do nového prostoru Artist's Place (Artists Rifles) později nesoucí název „The Place“ v části města Euston. V budově The Place se nacházely čtyři taneční studia, divadlo, hudební studio, audiovizuální středisko s archivem zvukových nahrávek a videozáznamů, knihovna taneční literatury a administrativy. Škola a soubor se vzájemně doplňovaly. Studenti školy i tanečníci souboru se potkávali na chodbách a v jídelně, což zachovávalo umělecký charakter školy. Studenti navíc reálně viděli, čeho mohou dosáhnout až už jako výkonní umělci či choreografové.

Rozvoj školy byl opravdu důležitý, jelikož dobrá škola zajišťuje přísun dobře trénovaných tanečníků. Hlavní vizí Robina Howarda bylo nejenom vychovat výborné tanečníky a choreografy pro svůj soubor, ale také umělce, kteří se uplatní v umělecké sféře. Doufal, že absolventi školy budou úspěšní a založí vlastní taneční soubory ve Velké Británii. Usiloval o školu poskytující vysokou technickou úroveň a zároveň se snažil o kreativnost a experimentálnost v závislosti na stále se vyvíjejících trendech. Vize Robina Howarda byla naplněna. Příkladem takové experimentálnosti je choreografie s názvem *Stages* (1971) Roberta Cohana, podtržená hudbou Arneho Nordheima a Boba Downese. Kostýmy vytvořil Peter Farmer a Norberto Chiesa. Cohanovo první celovečerní

dílo bylo multimedialní událostí s ohromujícími efekty, působivými změnami kostýmů a zapojení gymnastiky, což ve velké míře oslovilo mladé publikum. Design byl originální, jelikož doslova otočili divadlo The Place a diváci sledovali dění z jeviště, zatímco tanečníci vystupovali v hledišti. V druhém jednání se objevily pop-artové kostýmy Norberta Chiesy. Pohybový slovník byl taktéž průlomový, jelikož se v díle objevila spousta gymnastických prvků.

Nabídka vyučovaných předmětů byla velmi rozmanitá. Studenti se učili i dalším moderním tanečním stylům, konkrétně to byla technika Merce Cunninghama³⁹ a jazz Alvina Aileyho. Studijní plán zahrnoval i lekce improvizace, kompozice, a také metodiku⁴⁰. Roku 1971 na škole začal vyučovat Fergus Early, který vedl lekce klasického i lidového tance. Robin Howard se zasloužil o to, aby se ve škole začala vyučovat metoda Josepha Pilatese⁴¹. Byl si vědom benefitů metody jako je rozvoj síly, flexibility a prevence úrazů a chtěl ji poskytnout svým tanečnickům. Vyslal jednoho ze studentů Alana Herdmanna do New Yorku, aby studoval metodu u Caroly Trier a Boba Fitzgeralda, což byli přímí žáci Josepha Pilatese.⁴² Po jeho návratu seznámil tanečnický soubor s metodou Pilates. Toto různorodé, kreativní a svobodné prostředí mělo zcela jistě vliv na proměnu techniky Marthy Graham.

Celkový zájem o studium na LCDS rostl, důkazem je, že roku 1971 měla škola 63 studentů. Škola stále udržovala mezinárodní kontakty. V 70. letech ve škole hostovali američtí pedagogové, konkrétně jazzový tanečník Matt Mattox, Dudley Williams (tanečník Alvin Ailey Dance Theatre) a především Jane Dudley, sólistka Martha Graham Dance Company, která na škole působila následujících 20 let na pozici zástupce ředitele a ředitele tanečního oddělení. Její zkušenosti s MGDC i mimo ní byly podobné jako u Roberta Cohana. Proto spolu velmi úzce spolupracovali a vzájemně si důvěřovali. Díky společným „kořenům“ byla jejich kooperace úspěšná. Robert Cohan otevřeně mluví o svém spolupůsobení s Jane Dudley v 70. letech: *„Já a Jane jsme vyzkoušeli spoustu věcí. Vyzkoušeli jsme*

³⁹ Technika Merce Cunninghama byla do školy vnesena „ uměleckým rebelem“ Richardem Alstonem, který se zajímal o Cunninghama v době, kdy byl styl Marthy Graham jádrem výuky a estetikou školy i souboru. Později se na škole vyučovala hlavně Cunninghamova technika a po rozpadu LCDS vznikl roku 1994 soubor Richard Alston Dance Company v The Place.

⁴⁰ Jan Hartmann vzpomíná na předmět „How to teach.“

⁴¹ Je známo, že tuto metodu praktikovala i Martha Graham.

⁴² BANNERMAN Richard and Henrietta BANNERMAN. *Changing the Face of British Dance: Fifty Years of London Contemporary Dance School.* Dance Books Limited, 2020. s. 28.

osnovy složené z jednotlivých cvičení pro různé třídy včetně materiálů, které jsme museli vytvořit. Chtěli jsme, aby studenti znali základy, které se vyučovaly v tradiční technice Marthy Graham."⁴³

The Place se velmi rychle stalo epicentrem rozvíjejícího se britského moderního tance a zároveň jakousi studnicí experimentálního tance a performance. Za svou 25 letou existenci vzniklo v London Contemporary Dance Theatre více než 200 choreografií. Absolventi školy doplňovali řady souboru LCDT, jehož působení zcela jistě změnilo způsob, jakým národ přemýšlel o tanci a rozšířil svůj vliv do Evropy. Soubor se prezentoval po celé zemi a později i v zahraničí, pozitivnímu ohlasu se mu dostalo i v našem prostředí.

„Kulturní událostí se v roce 1970 stal zájezd London Contemporary Dance Theatre do Bratislavy, kam na jediné představení putovali zájemci z celé republiky. O rok později přijel London Contemporary Dance Theatre do Prahy (Hudební divadlo v Karlíně, 6. 10. 1971) a do Brna (Mahenovo divadlo, 8. a 9. 10. 1971). Obecenstvo i kritika byly nadšené. Nové taneční tvary, výtvarně rozvíjené v prostoru, překvapivé choreografické principy a sdělení, které každá taneční kompozice tlumočila, vyvolávaly vzrušivé pocity a nezapomenutelné umělecké zážitky."⁴⁴

V 80. letech se začalo ustupovat od tradiční techniky Marthy Graham. Robin Howard byl přesvědčen, že není žádoucí být kopií školy Marthy Graham, a proto do studijního plánu zahrnoval i další taneční techniky. Sám Robert Cohan trval na tom, že vytváří britský styl tance a upozorňoval na proměnu techniky MG⁴⁵, závislé na specifických potřebách LCDS. Nově příchozí generace tanečnicků v této době inklinovala k technice Merce Cunninghama, která se na škole následně v hojné míře vyučovala. Postupem času se proměnil i studijní plán, který byl původně čtyřletý. Roku 1982 se otevřel první ročník tříletého bakalářského programu oboru Contemporary dance, na který navazoval dvouletý magisterský program.

⁴³ BANNERMAN Richard and Henrietta BANNERMAN. s. 33-34.

⁴⁴ HOŠKOVÁ, Jana. *Cesty k tanečnímu a baletnímu mistrovství: Taneční konzervatoř hlavního města Prahy, 1945-2005*. Liberec: Knihy 555, 2005. s. 42.

⁴⁵ Viz kapitola 5.

2.3. Robert Cohan – život, technika a dílo

Nejsilnější osobností, která formovala britskou taneční scénu, byl charismatický tanečník, významný choreograf, skvělý učitel a umělecký ředitel LCDT Robert Cohan. Zasloužil se o rozvinutí vize Robina Howarda, se kterým rozvíjel americký moderní tanec ve Velké Británii. Díky jejich působení se zde tanec zakořenil, začal vzkvétat a zcela jistě změnil „tvář britského tance“.

„The breath of Robert Cohan’s talents, his understanding and love of dance the generosity and dignity of his work brought contemporary dance to life in Britain.“ - Clement Crisp⁴⁶

Celým jménem Robert Paul Cohan se narodil 26. března 1925 na Manhattanu. Přestože spousta zdrojů uvádí, že se narodil dne 27. března, není tomu tak. Paul R. W. Jackson ve své knize *The Last Guru* uvádí, že se narodil 26. března pozdě v noci, a tudíž byl registrován až dalšího dne. Zajímavostí je, že se na tento fakt přišlo až díky astrologovi, který Robertu Cohanovi řekl: *„Věděl jsem, že nemůžeš být umělec narozen dvacátého sedmého.“⁴⁷*

Po jeho narození se rodina přestěhovala do méně zalidněné oblasti Sheepshead Bay. Cohan měl v mládí velký zájem o přírodu a rybaření. Zálubu viděl i v ornitologii a byl vášnivým čtenářem. Zároveň byl fascinován uměním, ke kterému jej vedla především jeho matka. V pěti letech poprvé navštívil taneční kroužek, a přestože dlouho nevěděl, co přesně ho učili, s odstupem času si myslí, že to mohlo být něco, co se zrodilo z exotismu Ruth St. Denis a Teda Shawna. Tři roky na to začal společně se svou sestrou navštěvovat lekce stepu. Se stepovým číslem se i poprvé objevil na jevišti. Dále se seznámil se základy klasického tance a navštěvoval lekce gymnastiky, která se stala jeho oblíbenou disciplínou. I přes jeho atletickou postavu ho to více táhlo k umění, než ke sportu.

„Ve 13-ti letech začal navštěvovat sobotní ranní kurzy v Brooklynském muzeu, a jelikož bylo muzeum na okraji světoznámé botanické zahrady, strávil hodně času malováním krajiny. Když mu bylo asi 14 let, pokusil se namalovat vázu, ale když viděl v muzeích mnoho druhů moderního umění, rozhodl se vyzkoušet něco nového. Místo toho, aby maloval zátiší, v čemž ho jeho otec vždy

⁴⁶ Britský taneční kritik.

⁴⁷ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 6.

podporoval, vzal paletu a na svůj realistický obraz modré vázy přimaloval silnou linii žluté barvy. Poté opustil obraz a šel na procházku, když se vrátil, zjistil, že někdo obraz upravil. Žlutá barva byla seškrábnuta a zanechala opět tradiční zátiší s vázou – byl to jeho otec. Cohana to rozčílilo a nemaloval dalších padesát let. Jeho láska k barvě však zůstala a projevila se v osvětlení, kostýmech a scénografii, která se objevuje v jeho choreografiích.⁴⁸

Ve 14 letech se připojil ke školní skupině roztleskávaček, což ho velmi oslovilo. „Nebylo to pouhé mávání ‚pompomem‘, ale fyzicky náročná aktivita, které obsahovala spoustu náročných gymnastických prvků, zvedaček, skoků, otoček a pádů.“⁴⁹

V roce 1944 se Cohan stal součástí největšího vysokoškolského vzdělávacího programu v historii Spojených států (A.S.T.P.⁵⁰). Pro přijetí do programu byl používán standartní Stanford-Binetův IQ test. Požadovaný výsledek pro budoucí členy byl 132, Cohanův výsledek byl 150. Cohan byl jedním z 200 000 mužů, kteří byli posláni na 227 vysokých škol po celých Spojených státech, aby absolvovali zrychlené kurzy v různých oborech strojírenství, medicíny, zubního lékařství, psychologie a jazyků. Cohan se stal součástí skupiny vysoce inteligentních a kultivovaných mužů. Byli to lidé, kteří milovali učení, a právě v armádě se jeho život začal měnit. Jeho zdejší přátelé ho nabádali, aby navštívil taneční představení Ballet Theatre, které se konalo v Hollywood Bowl, jednalo se o balet *Romeo a Julie* v choreografii Antona Tudora. Robert byl z představení nadšen, avšak věděl, že se tanci prozatím věnovat nemůže, jelikož byl 18. února 1944 spolu s dalšími asi 110 000 muži vyslán do aktivní služby do Velké Británie.

V Londýně viděl Sadler's Wells Ballet⁵¹ v symbolickém díle Roberta Helpmanna s názvem *Miracle in the Gorbals*, což ho povzbudilo k bližšímu poznávání síly tance.

⁴⁸ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 11-12.

⁴⁹ Tamtéž, s. 13.

⁵⁰ The Army Specialized Training Program (ASTP) byl režim vojenského výcviku vytvořený vládou USA krátce po útocích na Pearl Harbor. Konal se na řadě amerických univerzit, cílem bylo splnit nároky na nižší důstojníky a vojáky s technickými dovednostmi. V akademickém roce 1942-3 proběhlo národní testování dospívajících mužů, kteří byli dost staří na to, aby byli povoláni.

⁵¹ Později známé jako Royal Ballet.

Po návratu do New Yorku roku 1946 navštívil lekci moderního tance ve studiu Marthy Graham, lekce ho uchvátila a vzápětí byl přijat do Martha Graham Dance Company. O čtyři roky později se stal tanečním partnerem Marthy Graham. V 50. letech začal tvořit své první choreografie, jeho prvním dílem byla sólová choreografie pro American Dance Festival s názvem *Perchance to Dream* (Debussy, 1955). Tanci se v této době věnoval opravdu naplno, v sezóně působil v New Yorku u Marthy Graham a účastnil se mezinárodních turné. Vedle toho působil v komerční sféře, kupříkladu v broadwayských muzikálech *Shangri-La* (1956) a *Can-Can* (1956).

Obrázek č. 3 – Martha Graham a Robert Cohan, *Deaths and Entrances*

Účinkoval v tanečním filmu *A Dancer's world (1957)*, v knize *Fifty Contemporary Choreographers*⁵² je zmíněno, že Robert Cohan byl velmi talentovaný a jednoznačně nejpružnější z mužů ve filmu. Byla to však jeho poslední spolupráce s MGDC, jelikož zanedlouho opustil soubor kvůli rozdílnosti názorů s vedením souboru. Nadále však vyučoval na Martha Graham School of Contemporary Dance a zároveň začal učit v Bostonu, vzdáleném asi 135 kilometrů od New Yorku.

Po roce 1957 působil v muzikálech a započal spolupráci s tanečníkem a choreografem Jackem Colem⁵³. Jack Cole pocházel stejně jako Martha Graham z Denishawn School, jeho taneční styl byl však odlišný. Cohan o něm mluví jako o energickém učiteli, který věděl, co chce a své pokyny dával jasně najevo, jak verbálně, tak fyzicky. „*Tam kde Graham zapojuje velké svalové skupiny, aby vytvářely silné impulsy (kontrakce), se Cole snažil o artikulaci jednotlivých svalových skupin: ramena, boky, trup, hrudní koš, paže a k nim přidával gesta a pohyby indického klasického tance Bharata Natyam.*“⁵⁴ Specializoval se i na lindy hop, rumbu a sambu. Jack Cole jej oslovil, aby se připojil k jeho nově vznikající taneční skupině a zúčastnil se vystoupení u příležitosti otevření hotelu Havana Riviera na Kubě. Cohan, který Colea vždy obdivoval, přistoupil na tuto nabídku. Spolupráce s Jackem Colem mu přinesla výtěžek a umožnila financovat své vlastní choreografické projekty.

Když se roku 1959 vrátil, rozšířil svůj moderní repertoár o zkušenosti, které získal na Kubě a v Bostonu začal vyučovat i lekce jazzu. Následně se mu otevřela možnost založit vlastní taneční školu Robert Cohan School of Dance při univerzitě v Rochesteru⁵⁵, škola poskytovala lekce moderního tance pro začátečníky i pokročilé, jazz pro středně pokročilé a lekce pro netaneční veřejnost zaměřené na rozvoj koordinace a rytmiky. Byl si vědom, že se ze všech jeho studentů nestanou profesionálové, ale usiloval o to, aby se z nich stali všestranní tanečníci. Výuka byla založena na technice Marthy Graham, k tomu však začleňoval klasický tanec pro posílení nohou a chodidel, zapojoval izolace

⁵² BREMSER Martha and Lorna SANDERS. *Fifty Contemporary Choreographers*, Routledge: London; New York, 2011. s. 88.

⁵³ Jack Cole (27. 4. 1911 – 17. 2. 1974) narozen jako John Ewing Richter v New Jersey je považován za průkopníka jazzu. Pohyboval se spíše ve sféře komerčního tance v Hollywoodu a na Broadwayi.

⁵⁴ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 87.

⁵⁵ University of Rochester.

paží z indického tance a izolace z jazzu. V důsledku tohoto rozšíření se technika MG stala méně perkusivní a mnohem více plynulá a lyrická. Cohan ve výuce upozorňoval na dech a pracoval s představou, při níž proudí dech až do paží nebo do nohou. Cílem bylo rozvinout cit pro vnímání proudění tekutiny či energie v těle, což fyzicky i vizuálně ovlivňuje samotný pohyb. Později Cohan ve své knize *The Dance Workshop* napsal, že tanec procvičuje celou bytost⁵⁶, což obhajuje následně: „Když se budete snažit zlepšit pohyby svého těla, budete se čelně srážet se svými emocemi – které dosud mohly vaše tělo ovládat.“⁵⁷ Tato rozvinutá forma techniky MG, kterou zkoumal v Bostonu, je přesně ten styl tance, jenž následně přenesl do Velké Británie.

Obrázek č. 4 – Robert Cohan vyučuje v Rochesteru, 1959

Svůj přístup k výuce shrnul v rozhovoru s Isabel Ferguson, který vyšel ve zpravodaji *Christian Science Monitor*. Isabel si všimla, že přestože Robert Cohan tančil u Marthy Graham, vyvinul svůj vlastní způsob pohybu doprovázen svěžestí, dynamikou a bezprostředností, což považovala za velmi vyhledávané vlastnosti moderního tance. Robert Cohan zastával názor, že cílem je vždy rozbít formu a nemít žádný stanovený styl. Tanečník musí reagovat na každou novou náladu, tvořit každý pohyb nanovo. Dále apeloval na běžný, přirozený pohyb.

⁵⁶ Z anglického originálu: Dance excercises the whole being.

⁵⁷ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 92.

„Čím více učím, tím více se zabývám základními věcmi – chůzí, zvedáním paží. Učitel se snaží dělat dvě věci: poskytnout studentovi fyzický popis, aby věděl, jak tělo vytváří akci, a také nabíjet tuto akci smyslem, aby byly vidět všechny důsledky.“⁵⁸

Ve spolupráci s Matt Turney⁵⁹ zanedlouho vznikl malý taneční soubor s názvem Robert Cohan Dance Company, který vedl v letech 1959 -1962. Vznikla zde například choreografie *Praises* (1959). Se skupinou se zúčastnil několika tanečních představení, které sklidily velký úspěch. Paralelně se věnoval výuce moderního tance a učil i děti na MGSCD. Tudíž stále cestoval mezi New Yorkem, Bostonem a Rochesterem. Jednoho dne ho však oslovil LeRoy Leatherman a nabídl mu, aby se znova připojil ke MGDC a zúčastnil se turné. Cohan se nad nabídkou velmi rychle zamyslel: *„Vydělával jsem kolem 50 dolarů za lekci, vyučoval 25 tříd týdně a hodně jsem létal; i když jsem vydělal více než 1 000 \$ týdně, 600 \$ bylo za letenky - to bylo v pořádku. Problémem byly peníze, které jsem musel utratit za prostory, kostýmy, světla, cestování, nákup auta na převoz výprav; byla to dřina a najednou jsem si řekl, je mi 36, jsem v dobré fyzické kondici, měl bych tančit.“⁶⁰*

Na podzim roku 1962 se tedy opět vrátil ke spolupráci s Marthou Graham a roku 1966 se stal dokonce jedním ze spoluředitelů Martha Graham Dance Company. Zúčastnil se turné po Evropě, Skandinávii a Blízkém východu. Turné započalo roku 1962 v izraelském Tel Avivu, kde uvedli novou choreografii *Legend of Judith*⁶¹ na počest baronce de Rothschild. Poté navštívili Ankaru, Athény, Bělehrad a Záhřeb. V Ankaře potkala Cohana neobyčejná nabídka. Betshabée de Rothschild mu oznámila, že chce v Izraeli založit taneční soubor a nabídnout mu místo prvního uměleckého ředitele. Cohan měl atributy ve všech oblastech, byl židovského původu, ostřílený performer, velmi zkušený učitel, dokonalý choreograf a ředitel společnosti.⁶² Cohanovi to samozřejmě lichotilo a zaujala ho příležitost nejen řídit, ale také tvořit v plně financované společnosti, ale neslo to s sebou i jisté negativa: *„Kdyby se Cohan přestěhoval do Izraele, mohla by mu vyplácet pouze státem kontrolovanou mzdu, která činila asi 50 dolarů týdně.“*

⁵⁸ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 93.

⁵⁹ Tanečnice Martha Graham Dance Company.

⁶⁰ R. W. JACKSON, Paul. s. 108.

⁶¹ Hudbu k choreografii *Legend of Judith* složil židovský skladatel Mordecai Seter.

⁶² R. W. JACKSON, Paul. s. 115.

To však bylo méně než deset procent Cohanových výdělků v New Yorku.⁶³ Proto nabídku odmítl a přislíbil alespoň spolupráci s izraelským souborem. Roku 1964 přijel do Izraele, aby vyučoval moderní tanec na letní taneční škole sponzorované americko-izraelským fondem a Jeruzalemskou hudební akademií⁶⁴. Letní školy se účastnili i někteří tanečníci nově vzniklé Batsheva Dance Company, pro které ještě téhož roku vytvořil první dílo s názvem *Celebrants*⁶⁵, díky tomu byla jeho choreografická tvorba poprvé k vidění v mezinárodním měřítku. Spolupráce se souborem nebyla zcela jednoduchá, a to právě kvůli temperamentu izraelských tanečníků. „Soubor byl neukázněná parta – typicky izraelské, každý tanečník se považoval za sólistu a nebyl ochoten dát prostor nikomu jinému.“⁶⁶ V komunikaci s tanečnicí musel být velmi taktický a diplomatický. Je známo, že byl pozitivní a hodně se smál. Svým smíchem dokázal rozptýlit nejednu složitou situaci. Osvědčil se nejen jako oblíbený učitel izraelských tanečníků, ale také jako oblíbený choreograf, který se během své kariéry do Izraele několikrát vrátil.

Roku 1967 byl pozván Robinem Howardem do Londýna. Zkušenosti, které získal při vedení vlastního souboru a při spolupráci s Batsheva Dance Company byly cenným předpokladem pro jeho jmenování uměleckým ředitelem Contemporary Dance Trustu. Zpočátku Cohan kombinoval své působení v Londýně s vystupováním v Martha Graham Dance Company, roku 1969 se však rozhodl zůstat v Londýně na plný úvazek.

Většinu jeho raných děl tvořila sóla nebo duety na hudbu Eugene Lestera (*Seabourne* - 1959, *Ceremony for Serpents* - 1959, *Vestige* - 1960, *The Tomb* - 1960, *Luna Park* - 1964)⁶⁷. Brzy poté, co Robert Cohan přijel do Velké Británie, uvedl Robin Howard první představení souboru, *Dance, One, Two*. „Celovečerní díla *Stages* (1971) a *Dances of Love and Death* (Carl Davis, Conlon Nancarrow, 1981) byly jeho nejambicióznějšími pokusy o rozvoj komplexních příběhů a emocionálních stavů prostřednictvím tance.“⁶⁸ Robert Cohan zkoumal stejně jako Martha Graham nejrůznější náboženská a moralistická témata, například *Stabat Mater* (1975) na hudbu Antonia Vivaldiho. O tomto díle se hovoří jako

⁶³ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 115.

⁶⁴ America-Israel Cultural Foundation and the Jerusalem Academy of Music

⁶⁵ Seznam choreografií Roberta Cohana: <https://robertcohan.co.uk/works/>

⁶⁶ R. W. JACKSON, Paul. s. 125.

⁶⁷ BREMSER Martha and Lorna SANDERS. *Fifty Contemporary Choreographers*. Routledge: London; New York, 2011. s. 91.

⁶⁸ Tamtéž, s. 89.

o jeho nejlyričtějším. „Až do 80. let stál repertoár souboru především na dílech Roberta Cohana, avšak jeho povzbuzování mladých talentů uvnitř souboru pomohlo k vyprodukování dvou generací současných choreografů. Cohan poskytl Richardu Alstonovi první profesionální příležitosti a v roce 1974 jmenoval dva tanečníky souboru LCDT Roberta Northa a Siobhan Davies jako své přidružené choreografy, kteří ho doprovázeli na choreografických kurzech v Anglii a Kanadě.“⁶⁹

Obrázek č. 5 – Robert Cohan, Noemi Lapzeson, Robert Powell

Robert Cohan se zasloužil o nový revoluční přístup k osvětlení jeviště, který radikálně změnil vzhled tance na jevišti. Používal boční osvětlení, jež perfektně zvýrazňovaly nejen tanec, ale i trojrozměrné rekvizity, nejčastěji navrhované Cohanovým dlouholetým spolupracovníkem Norbertem Chiesou.⁷⁰

⁶⁹ BREMSER Martha and Lorna SANDERS. Fifty Contemporary Choreographers. Routledge: London; New York, 2011. s. 90.

⁷⁰ WIEGAND, Chris. „Sir Robert Cohan, modern dance legend, dies aged 95“ The Guardian [online]. 13. 1. 2021 [18. 11. 2021] Dostupné z: <https://www.theguardian.com/stage/2021/jan/13/sir-robert-cohan-modern-dance-legend-dies-aged-95>

Roku 1980 jej oslovil William Strum, tehdejší generální ředitel Batsheva Dance Company⁷¹, který mu nabídl, aby se stal uměleckým ředitelem souboru. Pro přiblížení situace v Izraeli je nutno připomenout, že soubor byl založen roku 1964 baronkou Betshabée de Rothschild ve spolupráci s její učitelkou a blízkou kamarádkou Marthou Graham. Batsheva byla jednoznačně vlajkovou lodí izraelského tance, přesto se soubor zpočátku potýkal s jistými obtížemi. Společnost totiž odmítla jmenovat Jeannette Ordman uměleckou ředitelkou, a tak Betshabée přestala soubor financovat a založila soubor Bat-Dor Dance Company, ve které dosadila Jeannette Ordman na pozici umělecké ředitelky. Následně získala Batsheva Dance Company státní podporu, díky které se rozrostla a zařadila do repertoáru díla známých choreografů včetně Roberta Cohana, Glena Tetley, Normana Morrice, Jarome Robbinse a José Limóna. Navzdory velké oblíbenosti v Izraeli a mnoha úspěšným představením v zahraničí soubor procházel v 70. letech nelehkým obdobím s neustálým střídáním uměleckých ředitelů: Jane Dudley, Norman Walker, Linda Hodes, William Louthar a Brian McDonald. *„Většina z nich přijela na krátkou dobu, zjistila, že se nedokáže vyrovnat se složitým temperamentem izraelských tanečníků a odjela.”*⁷² Představenstvo rozhodlo, že taková situace nemůže pokračovat. Soubor potřeboval někoho s mezinárodním profilem, respektovaného v Izraeli a nejlépe židovského původu. Proto William Strum oslovil právě Roberta Cohana, aby odjel do Izraele a převzal vedení souboru. Cohan byl touto nabídkou potěšen, ale na druhou stranu si byl vědom obtíží, které čekaly na každého, kdo denně pracoval s Batsheva Dance Company, a proto nabídku odmítl. Navzdory jeho rozhodnutí William Strum oslovil Robina Howarda a snažil se ho přesvědčit o přínosech této spolupráce. Robin Howard nesouhlasil se jmenováním Cohana uměleckým ředitelem Batshevy, ale umožnil, aby pracoval jako umělecký poradce. V letech 1980 - 1990 Cohan navštěvoval Izrael třikrát až čtyřikrát

⁷¹ Soubor Batsheva Dance Company v dnešní době spojujeme především se jménem Ohada Naharina, který do souboru nastoupil jako tanečník roku 1974. Téhož roku hostovala v souboru Martha Graham, která Ohada ihned obsadila do choreografie *Jacob's dream*. Netušila, že byl v souboru právě nováček. Byl velmi talentovaný, a tak ho pozvala do New Yorku, aby spolupracoval s jejím souborem. Naharin pozvání přijal a dodnes vzpomíná na Marthu následně: *„Martha Graham, která tento soubor založila s baronkou Bethsabée de Rothschild, byla mojí učitelkou, protože jsem s jejím souborem tančil v New Yorku. Byla skutečným velikánem v tvorbě a velkým člověkem. Začala tedy tradici tohoto souboru. Ale při mé dnešní práci na Marthu nemyslím. Nikdy nemyslím při práci na Marthu. Ale někde ve mně je.”* Dostupné z disertační práce Terezy Indrákové. s. 52.

⁷² R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 241.

ročně, radil ve všech uměleckých záležitostech a vytvořil několik choreografií např. *Diary* (1982), *Common Prayer* (1982), *Chaconne* (1985), *Cuban Dance* (1985). Cohan dosadil na pozici uměleckého ředitele Moshe Romana, který dříve působil v LCDT jako vedoucí zkoušek (rehalsal director). Jejich záměrem nebylo duplikovat londýnskou školu, ale zpočátku chtěli nastudovat repertoár, který by svým stylem vyhovoval Batsheva Dance Company.

Roku 1989 Robert Cohan odešel z LCDT, avšak po krátkodobém působení nového vedení souboru v podobě Dana Wagonera a Nancy Duncan se Robert Cohan roku 1992 vrátil jako umělecký poradce.

Jeho aktivita v posledních letech byla stále obrovská. „Roku 1993 byl osloven souborem Scottish Ballet, aby odložil svůj odchod do důchodu a vydal se na pro něj nové území.“⁷³ Jednalo se o dílo *Sen noci svatojánské* na hudbu Felixe Mendelssohna a Barringtona Phelounga. Byla to jeho první choreografie založená na klasickém tanci, se zahrnutím výstupů na špičkách i pas de deux. Dalším dílem pro Scottish Ballet bylo *The four seasons* (1993) na hudbu Antonia Vivaldiho. Následně působil jako choreograf na volné noze a vytvořil například choreografii s názvem *Pictures* (1997) pro italský soubor Compagnia Fabula Saltica.

Robert Cohan byl výjimečnou osobností, která výrazně obohatila britskou taneční scénu, a do jisté míry se zasloužil o proměnu techniky Marthy Graham. V knize Olgy Letenajové je Cohanův vliv na techniku MG popsán následně: „Osobní inklinace k lyrickému projevu a snad i vliv nového prostředí se odrážely nejen na následující choreografické tvorbě Roberta Cohana, ale do velké míry i na samotné technice, která se vyučovala ve škole. Pohyb se stal vláčnějším, méně perkusivním, více elegantním než vášnivým.“⁷⁴ Vliv na techniku MG je rovněž popsán v knize *Fifty Contemporary Choreographers*: „Technika Marthy Graham se po přenesení do nového prostředí nevyhnutelně změnila - kontrakce byla méně perkusivní, pohyby byly méně emocionální a obecně vypadaly méně ukotvené k podlaze.“⁷⁵ Cohan měl schopnost analyzovat pohyb a do svých hodin vnášel jak důstojnost, tak hravost a zároveň vedl

⁷³ BREMSER Martha and Lorna SANDERS. *Fifty Contemporary Choreographers*. Routledge: London; New York, 2011. s. 90.

⁷⁴ LETENAJOVÁ, Olga. *Tanečná technika Marthy Grahamovej: Jej Formovanie a didaktika*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2010. s. 49.

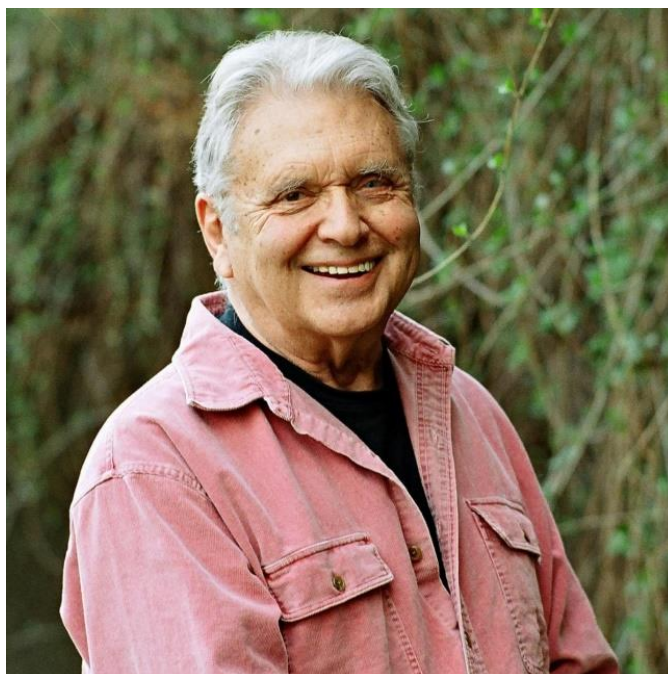
⁷⁵ BREMSER. s. 88.

tanečníky k tomu, aby pochopili, že disciplína a úsilí jsou pro tanec stěžejní. Jeho přístup byl demonstrován v choreografii *Class* (John Keliehor, 1975), které bylo doslova ukázkou taneční lekce. Cohan do jisté míry zjednodušil techniku MG, avšak zdůrazňoval, že veškerý pohyb vychází ze středu spodní části zad.

Tanec ho doprovázel po celý život, téměř 20 let působil jako umělecký ředitel London Contemporary Dance Theatre a se souborem spolupracoval až do svých 90 let jako vážený člen jeho představenstva. Robert Cohan byl veden ve velké váženosti a s velkým respektem, o čemž svědčí jeho ocenění. Roku 2019 byl oceněn královnou Alžbětou II. rytířským titulem, za jeho výjimečný přínos v oblasti tance a choreografie, který učinil během sedmi desetiletí.

Ocenění převzal s těmito slovy: *„Je mi velkou ctí, že se mi dostává takové obrovské pocty, nejen kvůli mně, ale také kvůli tanci, umělecké formě, které jsem zasvětil větší část svého života, a kterou tak miluji a pro The Place, které bylo důležitou součástí mého života. Mám velkou radost, když si uvědomím, že i ve svém věku mohu být stále na tanečním sále a tvořit. Být zapojen do tance vždy bylo a stále je mimořádný způsob, jakým žiji svůj život.“*⁷⁶

Robert Cohan zemřel 13. ledna 2021 ve věku téměř pětadevadesáti let.

Obrázek č. 6 – Robert Cohan

⁷⁶ „Knighthood for Robert Cohan“ *One Dance UK* [online]. 10. 6. 2019 [25. 1. 2021] Dostupné z: <https://www.onedanceuk.org/knighthood-robert-cohan/>

2.4. Jane Dudley - výuka techniky Marthy Graham

Americká tanečnice, pedagožka a choreografka Jane Dudley, se stejně jako Robert Cohan výrazně podílela na rozvoji techniky MG v Evropě. Téměř 20 let působila v LCDS a ovlivnila nejednu generaci tanečníků.

Jane Dudley se narodila do německo-anglické rodiny 3. dubna 1912 v New Yorku. V letech 1930 - 1935 studovala u Hanyi Holm na Mary Wigman School, její taneční kořeny jsou tedy v německém expresionismu, který se do Ameriky začal dostávat společně s uprchlíky z nacistického Německa. V roce 1932 byla součástí New Dance Group⁷⁷, jehož cílem bylo zpřístupnit tanec širší veřejnosti, tato skupina vystupovala zejména v továrnách a svazových sálech a nabízela choreografie nesoucí politickou tematiku. V letech 1937 - 1944 působila jako sólová tanečnice v Martha Graham Dance Company v New Yorku. Účinkovala v choreografii *Letter to the World* (1940) v roli „The Ancestress“. Roku 1950 - 1956 byla ředitelkou New Dance Group Studio. V 60. letech vyučovala tanec na Bennington College ve Vermontu a v letech 1968 - 1969 byla uměleckou ředitelkou Batsheva Dance Company v Izraeli.

Od roku 1970 působila v Londýně jako jedinečná učitelka techniky Marthy Graham a bohatě se zasloužila o rozvoj tanečního umění ve Velké Británii. Julia Pascal v článku pro deník *The Guardian* popisuje Jane Dudley následně: „*Byla dynamickou osobností s energickou myslí, v britském tanečním světě byla držena poněkud v tajnosti a jen zřídka se těšila uznání. Ale ti, kteří se s ní setkali, pracovali s ní a stali se jejími studenty, si ponесou část její energie, diplomacie a ducha po zbytek života.*“⁷⁸ V knize Richadra Bannermana je Jane Dudley popisována jako vždy upřímná, nekompromisní a tvrdá učitelka s obrovským smyslem pro krásu a eleganci v pohybu. „*Choreografka Kate Flatt, která nejprve trénovala na Royal Ballet School a následně v roce 1973 nastoupila do London Contemporary Dance School, hovoří o přístupu Jane Dudley následně: „Jane chtěla, abychom se pohybovali jako jednotlivci, ale bez jakýchkoliv vnějších ozdob. Vše vycházelo ze středu těla a z organického využití trupu ve spirálách*

⁷⁷ PASCAL, Julia. „Jane Dudley“ *The Guardian* [online]. 22. 9. 2001 [16. 12. 2021] Dostupné z: <https://www.theguardian.com/news/2001/sep/22/guardianobituarie>

⁷⁸ Tamtéž.

*v páteři. Když jsme zvedli hlavu museli jsme úplně prodloužit páteř – pro Jane nebyly žádné poloviční míry, vše bylo dotaženo na maximum.*⁷⁹

Kromě technických lekcí vedla i hodiny choreografie a improvizace. Jane Dudley popisuje svůj přístup v knize *Changing the Face of British Dance* následně: „Učila jsem lekce založené na principech Hanyi Holm konkrétně zkoumání témat jako dech a švih. Studenti měli k pohybu využít pouze princip švihu, který je poté rozpohyboval do prostoru. Občas jsem je požádala, aby přinesli svůj inspirační materiál, například popis jejich pokoje, se kterým následně pracovali.“⁸⁰

Přestože vyučovala i tento typ kreativních lekcí, technický trénink považovala za nejdůležitější. Zastávala názor, že bez řádného fyzického tréninku se tanečník nemůže věnovat choreografii či improvizovat. Tyto přísné zásady se zcela jistě shodovaly s Howardovými ambicemi.

Jane Dudley zemřela 19. září 2001 v Londýně.

⁷⁹ R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. s. 33.

⁸⁰ Tamtéž, s. 34.

3. Vliv na vývoj moderního tance v tehdejší Československu, působení Ivanky Kubicové a Jana Hartmanna

V průběhu prvního období od vzniku London Contemporary Dance School úspěšně absolvovaly studium dvě osobnosti z českého prostředí. Hovořím konkrétně o Ivance Kubicové a Janu Hartmannovi, kteří se díky podpoře Robina Howarda stali studenty školy.

Oba byli členy Československého státního souboru písní a tanců, se kterým se zúčastnili turné po Velké Británii. „V říjnu 1968 byl soubor pozván do Velké Británie, aby se u příležitosti oslav padesáti let od založení Československé republiky zúčastnil slavnostního představení pro královnu Alžbětu II. a turné po Anglii.“⁸¹ V Londýně se setkali s českým emigrantem Miro Zolanem⁸², bývalým tanečníkem Royal Ballet a v té době již pedagogem Royal Ballet School. Ten je přivedl do nově vzniklé školy London School of Contemporary Dance, kde se mohli zúčastnit ukázkové taneční lekce, po které byli přijati ke studiu. Robin Howard jim dokonce udělil studijní stipendium, díky kterému si mohli dovolit studovat ve Velké Británii. Jan Hartmann se však musel na nějaký čas vrátit do Československa, aby dokončil studium na Fakultě tělovýchovy a sportu Univerzity Karlovy. Ivanka Kubicová zůstala v Londýně a v letech 1968 - 1972 absolvovala kompletní čtyřletý studijní program. V roce 1972 se Ivanka Kubicová vrátila do Československa a Jan Hartmann odjel do Londýna, aby mohl dokončit studium.

Po návratu do Československa předávali zkušenosti nabyté v zahraničí, a to především na půdě Vysokoškolského uměleckého souboru Univerzity Karlovy (VUS). Ivanka Kubicová vyučovala primárně techniku Marthy Graham a Jan Hartmann se specializoval na jazz. Technika Marthy Graham vyučována na London Contemporary Dance School měla zásadní vliv na tanec v českém prostředí a značně ovlivnila řadu osobností.

⁸¹ WIESNER, Daniel. „Jan Hartmann: Mladým choreografům bych poradil, aby si dávali pozor na cestu, ale šli do toho po hlavě“ *Taneční aktuality* [online]. 26. 4. 2021. [19.10.2021] Dostupné z: <https://www.tanečniaktuality.cz/rozhovory/jan-hartmann-mladym-choreografum-bych-poradil-aby-si-davali-pozor-na-cestu-ale-sli-do-toho-po-hlave>

⁸² Vlastním jménem Miroslav Zlochovský, byl žákem Jelizavety Nikolské a Jaroslava Hladíka.

3.1. Ivanka Kubicová

O rozšíření techniky Marthy Graham do českého prostředí se významně zasloužila Ivanka Kubicová, nejen jako interpretka a choreografka, ale především jako pedagožka. Svou pedagogickou činností ovlivnila další generace tanečníků.

Narodila se 21. května 1946 v Praze, ale ještě jako dítě se s rodiči přestěhovala do Šumperka. V dětství se Ivanka Kubicová díky jejímu umělecky založenému strýci a tetě pohybovala v uměleckém prostředí. Navštěvovala hodiny klavíru a rytmiky v lidové škole umění. Rytmika ji přivedla k zájmu o gymnastiku a následně začala přemýšlet o studiu tance na konzervatoři. Přestože jí to spousta lidí rozmlouvalo, roku 1960 se stala studentkou tanečního oddělení pražské konzervatoře.⁸³

Zpočátku se věnovala především klasickému tanci, avšak ve 3. ročníku začala vnímat, že jsou i další taneční směry a tušila, že bude směřovat jinam než ke klasickému tanci. V tom ji ovlivnila Věra Urbánková⁸⁴, která na konzervatoři vyučovala novodobý tanec a ve studentech rozvíjela zájem o zahraniční studia.

V posledním ročníku konzervatoře se rozhodovala, jakým směrem se vydat, zamýšlela nastoupit do souboru pantomimy Ladislava Fialky, ale nakonec navštívila konkurz do Československého státního souboru písní a tanců, kterého se roku 1965 stala členkou a souběžně dokončovala poslední ročník konzervatoře.

V Československém státním souboru písní a tanců se věnovala především folklóru, avšak tehdejší ředitelka souboru Libuše Hynková vnášela do své tvorby i nové taneční směry. Členství v souboru Ivance Kubicové otevřelo především možnost cestovat. Už na konci absolventského ročníku odjela na své první turné do Jugoslávie. Zúčastnila se mnoha zahraničních zájezdů, např. do Itálie, Švýcarska, Holandska, vrcholem byl čtyřměsíční zájezd do Las Vegas.⁸⁵

⁸³ „Host: choreografka Ivanka Kubicová“ *Český rozhlas dvojka* [online]. Moderuje Jitka Novotná. 15. 8. 2020 [1. 11. 2021] Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/host-choreografka-ivanka-kubicova-7751749>

⁸⁴ Věra Urbánková (*5. 5. 1920 – 29. 1. 1972) tanečnice a pedagožka pražské taneční konzervatoře, která měla zkušenost s výrazovým tancem a moderními technikami. Navštěvovala kurzy v Londýně na LCDS a následně své zkušenosti předávala v českém prostředí. Jako jedna z prvních seznámila studenty s technikou M. Graham. Zkušenosti získala také v Palucca Schule, Kolíně n. Rýnem a Paříži. Dostupné z: HOLEŇOVÁ, Jana. *Český taneční slovník: tanec, balet, pantomima*. Praha: Divadelní ústav, 2001. s. 344.

⁸⁵ „Host: choreografka Ivanka Kubicová“ *Český rozhlas dvojka* [online].

Na jaře roku 1968 Ivanka Kubicová uspěla na konkurzu do bratislavského divadla pantomimy „Kefka“, do kterého měla nastoupit v září. Její poslední zájezd v rámci souboru se uskutečnil v létě roku 1968. Byl to zájezd do Francie, na kterém se dne 21. srpna 1968 dozvěděli o invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. A tak nastala otázka, zdali se vracet do Prahy či nikoliv. Nakonec se však celý soubor vrátil. Když měla po návratu nastoupit do bratislavského souboru Kefka, zjistila, že byl po okupaci zrušen a jeho členové emigrovali. Zůstala tedy v Československém státním souboru písní a tanců, kde se jí naskytla možnost odjet do Velké Británie. Zájezd do Londýna byl pro její kariéru velmi významný. V Londýně společně s Janem Hartmannem navštívili taneční lekci v nově založené škole soudobého tance. Oba byli na školu přijati a získali studijní stipendium. To Ivanku Kubicovou oprostilo od placení školného, ale jelikož byl život ve Velké Británii nákladný, musela si během studia přivydělávat na různých brigádách.

Ivanka Kubicová se ve škole věnovala především technice Marthy Graham. Jako zahraniční student měla zcela otevřený studijní plán a mohla navštěvovat lekce, které si sama vybrala. Navštěvovala především hodiny techniky Marthy Graham pod vedením Roberta Cohana, jehož Ivanka Kubicová popisuje jako velmi charismatickou osobnost klidné povahy s obrovskou vnitřní silou. Při výuce používal spoustu osobitých přirovnání, které byly odlišné od průměru ostatních pedagogů. Ivanka Kubicová vidí jeho osobní přínos v grahamovské lekci především na práci paží, které oprostil od ostrosti a výrazně je zakulatil, zjemnil a obohatil o flow⁸⁶.

Navštěvovala i lekce techniky MG pod vedením Jane Dudley, tyto hodiny Ivanka Kubicová popisuje jako velmi náročné, avšak značně přínosné. Ze zdravotních důvodů nemohla Jane Dudley vést lekce naplno, a tak zapojovala Ivanku jako svou figurantku a asistentku.

Kromě výše zmíněných pedagogů Ivanku Kubicovou vyučovali i další pedagogové, kteří nebyli pouze „grahamovskými“ tanečnicemi a měli uplatnění v širší taneční sféře. Z toho vyplývá, že studium pro ni bylo velmi komplexním obohacením.

⁸⁶ Flow - plynutí

Jedním z těchto pedagogů byla Kazuko Hirabayashi, tanečnice japonského původu, která studovala u Marthy Graham v New Yorku. Byla známá pro svůj osobitý taneční styl, ve kterém prolínala americký moderní tanec a klasický tanec s japonským divadelním cítěním. Při hostování v Londýně seznámila studenty London Contemporary Dance School se svým pohybovým slovníkem, který se dá blíže specifikovat jako technika MG u tyče. Za svou letitou pedagogickou praxi pomohla mnoha tanečnickům k nalezení své vlastní cesty, patřil mezi ně i Ohad Naharin.

Americký moderní tanec a klasický tanec ve svých lekcích prolínala i Clover Roope, která se narodila 12. června 1937 v Bristolu ve Velké Británii. Původně se zaměřovala na balet a roku 1950 se stala členkou Royal Ballet. Chtěla však rozšířit svůj pohybový slovník a začala se zajímat o americký moderní tanec. „V roce 1964 se stala první tanečnicí, které bylo uděleno dvouleté stipendium Harkness⁸⁷, což jí umožnilo studovat moderní tanec v New Yorku u Marthy Graham, Merce Cunninghama a Alwina Nikolaise.“⁸⁸ Po svém návratu začala své zkušenosti předávat v LCDS a později vyučovala i v Rambert School.

Zaujaly ji také lekce pod vedením Juliet Fisher, která vyučovala techniku Marthy Graham na LCDS (1972 – 1999). Juliet Fisher působila v letech 1962 – 1967 jako sólistka v Martha Graham Dance Company. Poté byla u zrodu Cullberg Ballet (1967-1968) ve Stockholmu. Během své kariéry pracovala s řadou choreografů včetně Marthy Graham, Merce Cunninghama, Brigit Cullberg a Richarda Alstona. Juliet Fisher měla jedinečnou a výraznou metodiku pohybu. Její kombinace byly formovány jak do délky, tak do složitosti. Rozvíjely citlivost těla a také vytrvalost. Ivanka Kubicová vystihla v rozhovoru specifikum jejich lekcí následně: „Bylo zajímavé sledovat především „proudění“ energie v jejím těle, bylo to něco, s čím jsme se do té doby nesetkali.“⁸⁹ V hodinách se také zaměřovala na pohyb ve vztahu k hudbě. Robert Cohan hovořil o Juliet Fisher takto: „Když Julie poprvé přišla do studia Graham v New Yorku, okamžitě nás všechny zasáhla její vrozená fyzická elegance. Je to něco těžko definovatelného

⁸⁷ Harkness Fellowship – organizace poskytující stipendia pro studium ve Spojených státech.

⁸⁸ PRITCHARD, Jane. „Clover Roope obituary“ The Guardian [online]. 14. 5. 2019 [10.12.2021] Dostupné z: <https://www.theguardian.com/stage/2019/may/14/clover-roope-obituary>

⁸⁹ Z rozhovoru s Ivankou Kubicovou, který proběhl dne 24. května 2021 na pražském Žižkově.

*a velmi osobního. Je to schopnost proměnit jakýkoli pohyb, bez ohledu na to, jak je složitý, do krásně navrženého tvaru.*⁹⁰

Přínosné pro ni byly i hodiny s Ancou Frankenhäuser, která působila jako tanečnice v London Contemporary Dance Theatre po dobu patnácti let.

Studijní plán na LCDS zahrnoval i výuku teoretických předmětů, z nichž byl pro Ivanku Kubicovou zajímavý „Kostým a design“, kde mimo jiné zjistila, jak se vyrábí typická grahamovská sukně, která má vzadu klín.

Ve čtvrtém ročníku se stala členkou souboru The X Group⁹¹, který vedla pedagožka a choreografka Flora Cushman⁹². Jednalo se o malý soubor doprovázející LCDT na turné. Martin Kolda ve své diplomové práci uvádí: *„X Group při svých vystoupeních uváděla tzv. Lecture demonstration, což byly ukázky tanečních technik, po kterých následovala i krátká ukázka repertoáru. Představení bylo formováno především pro studenty a hrálo se v menších divadlech, ale také ve školních tělocvičnách a aulách.*⁹³

Na konci svého studia hostovala v choreografii Anny Sokolow s názvem Trees společně s hlavní company LCDT. Roku 1971 však nastala komplikace spojená se studiem Jana Hartmanna v zahraničí. Ten musel po dvou letech studia na LCDS odjet do Prahy, aby dokončil studium na vysoké škole. Aby Jan Hartmann mohl opět přijet do Londýna a dokončit studium tance, musela se Ivanka Kubicová vrátit do Prahy.⁹⁴

Hned poté, co Jan Hartmann odjel do Londýna, si vyměnili role a Ivanka Kubicová začala působit ve Vysokoškolském uměleckém souboru Univerzity Karlovy v Praze jako pedagožka. VUS Ivanka Kubicová charakterizuje v rozhovoru s Andreou Opavskou takto: *„Suploval malé taneční těleso, které dělá něco jiného než balet. De facto poskytoval půdu pro mladé choreografy (Helena*

⁹⁰ „Juliet Fisher“ *The Place* [online]. [11. 2. 2021] Dostupné z: <https://www.theplace.org.uk/blog/place-blog/juliet-fisher-25-oct-1941-27-aug-2015>

⁹¹ The X Group – X ve smyslu „Experimentální“

⁹² Flora Cushman studovala u Marty Grahamové, a také tvořila klavírní doprovod k lekcím Marthy Graham. Na pozvání Roberta Cohana se přestěhovala do Anglie, kde školila tanečnický London Contemporary Dance School. Následně působila jako pedagožka na Bějartově škole MUDRA v Bruselu. Poté se přestěhovala do Izraele, kde vedla tréninky v Kibbutz Company, později založila „The Jerusalem Dance Workshop“.

⁹³ KOLDA, Martin. Historie Vysokoškolského uměleckého souboru. Praha: HAMU, 2011. s. 16. Bakalářská práce. Vedoucí práce MgA. Elvíra Němečková, Ph.D.

⁹⁴ „Host: choreografka Ivanka Kubicová“ *Český rozhlas dvojka* [online].

Ackermanová, Jan Hartmann, Marcela Benoniová, já), kteří chtěli tvořit jiným způsobem. Tady jsme měli šanci si věci vyzkoušet, protože v kamenných divadlech vznik takovýchto projektů nebyl možný. VUS měl zázemí, strukturu a nadšené lidi - amatéry, které nemusel nikdo prosit."

„Když se Ivanka Kubicová po čtyřletém studiu v London Contemporary Dance School vrátila v roce 1972 do Prahy, vedoucí tanečního oddělení konzervatoře prof. Emilie Urbanová ji hned povolala, aby s posluchači vedla hodiny techniky Marthy Grahamové."⁹⁵ Na taneční konzervatoři hl. m. Prahy vyučovala jeden školní rok.

Po návratu do Prahy nebylo snadné najít práci. Kontaktovala ji však Marie Čížková z oddílu moderní gymnastiky Rudá Hvězda a přizvala Ivanku Kubicovou, aby seznámila její studentky s technikou Marthy Graham. „Gymnastky byly velice talentované a disponované oproti ostatním frekventantům tanečních lekcí, takže některé z nich, jako třeba Helena Chovancová a Vlasta Titěrová (později provdaná Schneiderová) se brzy staly členkami VUSu."⁹⁶

Jiří Srnec⁹⁷ nabídl Ivance Kubicové angažmá v Černém divadle, se kterým se zúčastnila zájezdu do Kanady, USA a Portorika.

Roku 1974 nastoupila Ivanka Kubicová do baletu Československé televize, který byl pod uměleckým vedením Josefa Bádala. Působila zde téměř 13 let, nejprve jako sólistka a pedagožka, následně se stala choreografkou. V roce 1988⁹⁸ Ivanka Kubicová úspěšně dokončila studium choreografie na Taneční katedře AMU.

Ivanka Kubicová se stala přední českou odbornicí na techniku Marthy Graham. Během svého uměleckého působení pracovala s širokým spektrem umělců a to jak s profesionály, tak s amatéry. Její choreografická tvorba byla velice pestrá, podílela se i na muzikálové tvorbě, a to konkrétně na muzikálech

⁹⁵ HOŠKOVÁ, Jana. *Cesty k tanečnímu a baletnímu mistrovství: Taneční konzervatoř hlavního města Prahy, 1945-2005*. Liberec: Knihy 555, 2005. s. 42.

⁹⁶ KOLDA, Martin. *Historie Vysokoškolského uměleckého souboru*. Praha: HAMU, 2011. s. 16. Bakalářská práce. Vedoucí práce MgA. Elvíra Němečková, Ph.D.

⁹⁷ Jiří Srnec (*29. 8. 1931 – 28. 11. 2021) byl český divadelní režisér a především zakladatel zcela nového divadelního principu - černého divadla. Roku 1961 vzniklo Černé divadlo Jiřího Srnce, se kterým se mu dostalo mezinárodních úspěchů. Jiří Srnec získal roku 2018 Cenu Thálie za mimořádný umělecký přínos českému divadelnímu umění.

⁹⁸ HOLEŇOVÁ, Jana. *Český taneční slovník, Tanec, balet, pantomima*. Praha: Divadelní ústav 2001, s. 162.

Jesus Christ Superstar (1994), *Kocour v botách* (1994) a *Evita* (1998). Muzikálová tvorba Ivanky Kubicové byla završena divadelní verzí titulu *Starci na chmelu* (2004). Pro zajímavost tento titul byl i v začátku její filmové kariéry, v roce 1964 totiž účinkovala ve stejnojmenném filmu.

Od roku 1993 do roku 2011 působila v pozici vedoucí katedry tance AMU. „Během dlouhé pedagogické praxe vychovala a ovlivnila řadu výrazných pedagogických osobností a tanečních interpretů, z nichž mnozí našli uplatnění i v zahraničí, například Eva Černá, Jan Kodet, Pavlína Černá, Lenka Vagnerová či Tereza Bonnet-Šenková.“⁹⁹ Výrazně formovala i osobnost Petra Zusky. Ivanka Kubicová bojovala o zviditelnění tance v rámci HAMU. „Malým krokem ke zrovnoprávnění v rámci Akademie, který trval šest let, bylo vytvoření dvouslovného názvu *Hudební a taneční fakulta Akademie múzických umění*.“¹⁰⁰

Ivance Kubicové byl roku 2003 udělen prezidentem České republiky profesorský titul. Dále získala cenu Ministerstva kultury za rok 2021 v oborech zájmových uměleckých aktivit za celoživotní přínos v oblasti neprofesionálního tance.¹⁰¹

Obrázek č. 7 – Ivanka Kubicová

⁹⁹ OPAVSKÁ, Andrea. „Ivanka Kubicová – Osobnost, která inspiruje“ *Taneční aktuality* [online]. 21. 5. 2016. [16. 9.2021] Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/osobnosti/ivanka-kubicova-osobnost-ktera-inspiruje>

¹⁰⁰ Ze vzpomínek Ivanky Kubicové z rozhovoru s Andreou Opavskou. (Opavská, Andrea: *Český současný tanec v devadesátých letech 20. století*. Disertační práce. Praha: AMU 2015.)

¹⁰¹ „Ivanka Kubicová“ *Taneční aktuality* [online]. 11. 11. 2021 [12. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/zpravy/za-celozivotni-prinos-v-oblasti-neprofesionalniho-tance-byla-ocenena-ivanka-kubicova>

3.2. Jan Hartmann

Další výraznou osobností, která se zasloužila o šíření techniky Marthy Graham, byl Jan Hartmann. Současně ovlivnil vývoj moderního tance v Československu a specializoval se i na výuku jazzového tance.

Narodil se 26. dubna 1941 v Ostravě. V mládí tíhl především ke sportu, oslovila ho lehká atletika a basketbal, kterému se věnoval v mužském týmu Tartan Ostrava. V patnácti letech začal navštěvovat taneční studio Zdeny Kyselé-Zápalové¹⁰², součástí studia byla „Taneční skupina Zdeny Zápalové“, pozdější folklórní soubor Hlubina. „V souboru byly v té době na repertoáru stylizované lidové tance zejména z Ostravska, Těšínska, Lašska, ale i scény z havířského života.“¹⁰³ Lidový tanec Jana Hartmanna zaujal a do jisté míry ovlivnil jeho pozdější tvorbu. Zdena Kyselá v něm viděla obrovský potenciál. Tančil v mnoha jejích choreografiích, které měly úspěch na mezinárodních folklórních festivalech nejen v Polsku, ale i ve Francii ve městě Annemasse v Savojských Alpách.

Po absolvování gymnázia se Jan Hartmann přihlásil na vysokou školu, ale jeho žádost byla zamítnuta. „Důvodem byla otcova služba v německé armádě za druhé světové války, do které, jako občan Hlučínska, musel nastoupit.“¹⁰⁴ Jedinou možností bylo nástavbové studium rehabilitace, ale zanedlouho musel nastoupit do povinné vojenské služby. Jelikož se věnoval basketbalu, na vojně se přidal k armádnímu sportovnímu centru Dukla. Po návratu z vojny byl konečně přijat na Fakultu tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy, armáda mu totiž za jeho činnost dala doporučení ke studiu. Jan Hartmann v rozhovoru pro *Taneční aktuality* uvádí: „Nevýhodou bylo, že jsem byl přijat do dálkového

¹⁰² Tanečnice, choreografka a pedagožka Zdena Kyselá, rozená Kratochvílová se narodila 20. 8. 1918 v Ostravě. Byla žačkou Jarmily Kröchllové. V letech 1945/46 působila jako pedagožka při ostravském divadle. V roce 1946 založila taneční skupinu a vedla kurzy gymnastiky a rytmiky. Od roku 1955 působila jako externí pedagog na ostravské konzervatoři. Působila jako choreografka v řadě amatérských lidových souborů, spolu s manželem Milanem Kyselým připravila programy pro festival ve Strážnici, rovněž i pro Ondrášovské slavnosti a Rožnovské slavnosti. Dostupné z: HOLEŇOVÁ, Jana. *Český taneční slovník: tanec, balet, pantomima*. Praha: Divadelní ústav, 2001. s. 168.

¹⁰³ WIESNER, Daniel. „Jan Hartmann: Mladým choreografům bych poradil, aby si dávali pozor na cestu, ale šli do toho po hlavě“ *Taneční aktuality* [online]. 26. 4. 2021. [19.10.2021] Dostupné z: <https://www.tanečniaktuality.cz/rozhovory/jan-hartmann-mladym-choreografum-bych-poradil-aby-si-davali-pozor-na-cestu-ale-sli-do-toho-po-hlave>

¹⁰⁴ Tamtéž.

*studia, které trvalo šest let. Výhodou, že studium probíhalo formou víkendových přednášek, konzultací a týdenních soustředění.*¹⁰⁵

Během studia se seznámil s Bohumilem Kosem, který jej přiměl zúčastnit se konkurzu do Československého státního souboru písní a tanců, ve kterém začal působit roku 1967. Díky členství v souboru se mu otevřela možnost cestovat, zúčastnil se mnoha turné. Tím nejvýznamnějším byl stejně jako u Ivanky Kubicové zájezd do Londýna roku 1968, který se pojil s přijetím ke studiu na London Contemporary Dance School. Jelikož Jana Hartmanna oslovil jazz, ve volném čase dojížděl do Covent Garden na taneční lekce pod vedením Matta Mattoxe a Molly Molloy konané v tanečním studiu pro veřejnost, s názvem Dance Centre.

Po absolvování druhého ročníku v roce 1971 musel přerušit studium na LCDS, protože byl československými úřady povolán zpět do Prahy, aby vysvětlil okolnosti svého pobytu v Londýně. Navíc se v Praze musel dostavit ke zkouškám na FTVS.

Po svém návratu do Prahy začal vyučovat ve skupině moderního tance Vysokoškolského uměleckého souboru Univerzity Karlovy. Vyučoval především jazzovou techniku Matta Mattoxe a techniku Marthy Graham. Stejně tak vyučoval techniku MG v Laterně Magice a v Československém státním souboru písní a tanců. V této době spolupracoval také s Experimentálním štúdiem moderných forem tance v Bratislavě¹⁰⁶, kde taktéž vyučoval techniku MG a jazz. Roku 1972 se Janu Hartmannovi podařilo získat stipendium British Council, které mu umožnilo odjet do Londýna a dokončit studium na LCDS. Jan Hartman v rozhovoru pro *Taneční aktuality* uvádí: „*Odjel jsem do Londýna, abych se dále mohl věnovat svým oblíbeným činnostem a pokračoval ve studiu, účinkování v London Temporary Dance Company, či vystupování v show anglického populárního zpěváka Kevina Ayerse nazvané Bananamoure.*“¹⁰⁷

Jan Hartmann v rozhovoru dále uvádí zajímavé nabídky, které se mu v Londýně naskytly: „*V závěru mého studia mě zaskočila nabídka Matta Mattoxe,*

¹⁰⁵ WIESNER, Daniel. „Jan Hartmann: Mladým choreografům bych poradil, aby si dávali pozor na cestu, ale šli do toho po hlavě“ *Taneční aktuality* [online].

¹⁰⁶ Viz kapitola 3.6.

¹⁰⁷ WIESNER, Daniel. „Jan Hartmann: Mladým choreografům bych poradil, aby si dávali pozor na cestu, ale šli do toho po hlavě“ *Taneční aktuality* [online].

*zda bych nechtěl s jeho skupinou JazzArt účinkovat v programu pro londýnskou televizi, i přesvědčování Jane Dudley, abych zůstal ve škole ještě alespoň rok. Musel jsem to s těžkým srdcem odmítnout, protože bych porušil závazky, které jsem učinil při obdržení stipendia od British Councilu. Kdybych emigroval, také bych mohl ohrozit profesní existenci lidí doma, kteří se mnou byli nějakým způsobem spojeni.*¹⁰⁸

Po úspěšném absolvování LCDS se tedy vrátil do Prahy a ihned nastoupil do Černého divadla Jiřího Srnce, se kterým se zúčastnil několika světových turné.

V roce 1974 nastoupil do baletu Československé televize jako tanečník a pedagog. V období 1975 – 1980 Jan Hartmann rozvíjel své dosavadní zkušenosti ve studiu choreografie na Taneční katedře HAMU.

Významné nabídky se Janu Hartmannovi dostalo při hostování souboru Alvina Aileyho v Praze roku 1979, byl totiž pozván na zahraniční stáž do New Yorku. Příležitost Jan Hartmann upřesňuje následně: *„Alvinu Aileymu mě již v Londýně představil Bill Louthar, bývalý sólista Martha Graham Company a též bývalý sólista Aileyho souboru. Takže jsem neměl problém při hostování jeho souboru v roce 1979 v Praze jít Aileyho pozdravit. Ze setkání vyplynula jeho nabídka na studijní pobyt na Alvin Ailey American Dance Center. Podmínkou bylo úspěšné dokončení studia choreografie na taneční katedře HAMU. A tak jsem po obdržení stipendia na studium amerického moderního a jazzového tance od Fulbright Foundation byl vyslán Ministerstvem kultury do USA.*¹⁰⁹

Svůj pobyt se snažil využít naplno, navštěvoval nejrůznější jazzové lekce, workshopy a semináře, a to i po úrazu, který byl následkem vážné dopravní nehody. V období rekonvalescence se věnoval překladu českých *Tanečních listů* pro Lincoln Center Library. Jan Hartmann díky svému charakteru a společenské povaze získával kontakty, které mu zprostředkovaly nahlédnout i do jiných uměleckých sfér jako byla například divadelní kritika a práce v archivu.

Po návratu do Prahy hledal nové impulzy. Na popud Vladimíra Vašuta se účastnil zahraniční stáže v polské Poznani v Teatrze Tańca Conrada

¹⁰⁸ WIESNER, Daniel. „Jan Hartmann: Mladým choreografům bych poradil, aby si dávali pozor na cestu, ale šli do toho po hlavě“ *Taneční aktuality* [online].

¹⁰⁹ Tamtéž.

Drzewieckiego. Po návratu do Prahy založil skupinu Unia nova, se kterou se zúčastnil několika představení v Evropě.

V letech 1995-2005 byl šéfem baletu v Hudebním divadle Karlín. Věnoval se i výuce techniky Marthy Graham na taneční konzervatoři Duncan Centre. Společně s odchodem ředitelky Evy Blažíčkové v roce 2009¹¹⁰ zde ukončil svou pedagogickou činnost.

Jan Hartmann je také autorem publikací: *Úvod do historie jazzového tance* (Bratislava 1979); *Aplikace techniky M. Grahamové ve výchově interpreta amatérského souboru* (Bratislava 1980).¹¹¹

3.3. Další vlivy: Festival Mezinárodní týdny tance

Mezinárodní týdny tance VUS UK se konaly a dodnes konají u příležitosti Mezinárodního dne tance 29. dubna. Festival vytvořil především prostor pro setkání se s tvůrci a pedagogy z Ameriky a Západní Evropy. To otevřelo obrovskou možnost seznámit se s moderními tanečními technikami a s novými přístupy k tělu. Probíhaly zde hlavně praktické lekce moderního a jazzového tance, a také kodifikované klasické taneční techniky. V rámci festivalu bylo možné navštívit jak představení zahraničních a domácích souborů, tak přehlídky konzervatoří a Základních uměleckých škol. Festival zahrnoval také teoretické přednášky, diskuze, konference a videoprojekce. Mezinárodní týdny tance se konaly v různých sálech a divadlech v Praze, praktické lekce pak zvláště ve zkušebnách VUS UK na Větrníku.

Historie festivalu sahá až do roku 1986/87, ten je však nazýván jako nultý ročník a probíhal pouhé tři dny. První ročníky se konaly pod záštitou rektora Univerzity Karlovy.

„Tradice Mezinárodního týdne tance vznikla v rámci oslav Dne tance, v roce 1987 byl uspořádán třídní festival komponovaných představení našich a zahraničních choreografií v divadle DISK, v roce 1988 už to byl Mezinárodní týden tance, program byl rozšířen o výukovou část, denně probíhala od 9 do 18 hodin výuka technik a repertoáru, probíhaly teoretické přednášky

¹¹⁰ „Duncan Centre“ *Institut umění – Divadelní ústav* [online]. 22. 7. 2009. [1. 6. 2021] Dostupné z: <https://www.divadlo.cz/?clanky=duncan-centre-ma-po-17-letech-noveho-reditele>

¹¹¹ HOLEŇOVÁ, Jana. *Český taneční slovník, Tanec, balet, pantomima*. Praha: Divadelní ústav 2001, s. 93.

*a videoprojekce, večer komponovaná představení domácích a zahraničních umělců. MTT je kulturně vzdělávací akcí, která nabízí možnost konfrontace práce jednotlivých tanečníků a souborů, možnost rozšířit praktické i teoretické vzdělání v oboru, vzájemnou výměnu informací a navázání nových kontaktů.*¹¹²

V roce 1988 vedli na festivalu praktické lekce Ivanka Kubicová a Jan Hartmann.

Roku 1989 navštívil festival Robin Howard, mecenáš umění a zakladatel Contemporary Dance Trust. *„Významným hostem byla Linda Hodes, která byla uměleckou vedoucí Martha Graham Dance Company, jež byla v Praze na turné a v rámci festivalu vedla Linda Hodes na Tanečním centru UK semináře ve dnech 27. a 28. dubna.*¹¹³

Čestným hostem festivalu v roce 1993 byl Peter Sarah, ředitel Contemporary Dance Trust, který přednášel o souboru, a také o organizaci a chodu školy ve Velké Británii. Dalším hostem byl Donlin Foreman, člen souboru Martha Graham Dance Company, který přednášel především o souboru. Vyučovala zde i Terese Capucili, tanečnice Martha Graham Dance Company, která v současnosti vyučuje na Julliard School.

Roku 1994 na festivalu hostovala pedagožka techniky MG z London Contemporary Dance School Jane Dudley. Dále Jacquelyn Buglisi, tanečnice Martha Graham Dance Company. Vyučovala zde i Jayne Lee, tanečnice LCDT a absolventka Julliard School. Dále Bruce Taylor, který trénoval v Alvin Ailey American Center, Martha Graham School of Contemporary Dance a v Dance Theater of Harlem.

Roku 1995 na festivalu vyučoval Mario Piazza¹¹⁴, student Alvin Ailey School a Martha Graham School of Contemporary Dance. V současné době působí jako pedagog na Accademia Nazionale di Danza v Římě.

Z tohoto přehledu je zřejmé, že se festival těšil největší rozmanitosti na přelomu 80. a 90. let, kdy jej poctili svou účastí přední umělci a tanečníci z USA

¹¹² „Mezinárodní týdny tance“ [online]. [7. 1. 2022] Dostupné z: <https://docplayer.cz/amp/4486847-Mezinarodni-tydny-tance.html>

¹¹³ KOLDA, Martin. Historie Vysokoškolského uměleckého souboru. Praha: HAMU, 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce MgA. Elvíra Němečková, Ph.D. s. 36.

¹¹⁴ „Mario Piazza“ *Balletto di Roma* [online]. [2. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.ballettodioroma.com/it/compagnia-coreografi/mario-piazza/>

a Velké Británie. V průběhu let festival prošel mnohými změnami, ale vždy si zachoval formu jakési burzy zahraničních kontaktů a výjimečné přehlídky soudobé tvorby tanečního žánru. Mezinárodní týdny tance se pořádají dodnes, avšak v menším měřítku a s menším věhlasem, než jaký si festival zasloužil v době svých začátků. Mimo jiné i proto, že je v dnešní době zahraniční umění mnohem dostupnější.

3.4. Vladimíra Kartousová

Vladimíra Kartousová je další významnou osobností, která se zasloužila o šíření techniky Marthy Graham. A to především díky vlivu Ivanky Kubicové a Phyllis Gutellius.

Narodila se 20. května 1950 v Brně a roku 1971 absolvovala na brněnské taneční konzervatoři. Po absolutoriu se zúčastnila stáže na Akademii tance ve Vídni. Pokračovala ve studiu choreografie na HAMU, kde se poprvé setkala s technikou Marthy Graham, pod vedením Ivanky Kubicové. Roku 1983 úspěšně dokončila studium. Od roku 1989 vyučovala na brněnské taneční konzervatoři. Své znalosti si rozšířila během stáže na rotterdamské taneční akademii a konzervatoři v Haagu (1993), kde se setkala s různými metodickými přístupy a variantami této techniky.¹¹⁵ Největší vliv na její pedagogickou činnost však měla spolupráce s Phyllis Gutellius¹¹⁶, bývalou sólistkou Martha Graham Dance Company. Během stáže Vladimíry Kartousové v Nizozemsku, vyučovala Phyllis Gutellius na brněnské konzervatoři. Po návratu ze stáže se stala asistentkou Phyllis Gutellius.

Vladimíra Kartousová popisuje v rozhovoru výuku techniky následovně: *„Technika Marthy Graham je zpočátku pro studenty poměrně obtížná. Proto jsem již v hodinách tzv. taneční gymnastiky zařazovala do výuky prvky této techniky, a to nejprve bez kontrakce a teprve po zvládnutí připojila dýchání. Proces výuky se tak urychlil. Žáci se nemuseli tolik soustředit na technické provedení a více pozornosti věnovali samotnému dýchání. Za těžiště výuky pro studenty, kteří se*

¹¹⁵ Z rozhovoru s Vladimírou Kartousovou formou emailové korespondence, který proběhl dne 17. prosince 2021.

¹¹⁶ Phyllis Guttelius, tanečnice Martha Graham Dance Company, jejíž taneční výkony vykazovaly brilantní techniku. Působila jako lektorka techniky Marthy Graham a vytvořila řadu metodických videí. Jedním z nich je třídílná dokumentace techniky Marthy Graham, z nichž druhý díl s názvem "Guidelines in Contemporary Dance Training" vznikl právě ve spolupráci se studenty brněnské konzervatoře.

Videoukázka v odkazu: <https://www.youtube.com/watch?v=rGjipDqjHqM>

nespecializují na tuto techniku, považují cvičení na zemi, které je dle mého názoru metodicky nejpropracovanější. Ve stoji a v prostoru, domnívám se, je potřeba zapojit větší choreografickou invenci, aby se výuka nestala pro studenty nezáživnou. Uvědomění si práce centra pohybu - tedy pánve, funkce dechu, specifické koordinační souvislosti či cvičení pro rozšíření rozsahu pohybu považuji pro tanečníka jakéhokoliv zaměření za velice užitečné. Proto v žádném případě nesouhlasím s názorem, že je tato technika zastaralým přežitkem. Záleží především na znalostech a fantasii pedagoga a v tom je také její neustálá výzva."

Vladimíra Kartousová se věnovala i choreografické tvorbě. Pro brněnskou taneční konzervatoř vytvořila řadu děl např. *Dům Bernardy Alby* (Albéniz, 1991), *Requiem* (Dvořák, 1993), *Suita pro smyčce* (Janáček, 1996), *Jak voda je...* (Zouhar, 1998), *Folk Songs* (1999), *Largo a Scherzo* (Dvořák, 2000). O jejím choreografickém nadání svědčí i 3. cena z celostátní baletní soutěže, která se konala roku 1990 v Praze. „Její choreografie se vyznačovaly pečlivou přípravou a propracovaností, nekonvenčním moderním pohybovým slovníkem, v němž kladla důraz na výrazovou sílu tance.“¹¹⁷

3.5. Marcela Benoniová

Marcela Benoniová je další důležitou osobností, které se v druhé polovině 20. století naskytla možnost odjet na zahraniční studia a následně obohatit český moderní tanec. Techniku Marthy Graham se ale učila z jiných zdrojů než Ivanka Kubicová a Jan Hartmann.

Narodila se 21. června 1957 v Praze a roku 1978 úspěšně absolvovala Taneční konzervatoř hl. m. Prahy. Už při studiu se jí naskytla možnost vyjíždět na zahraniční taneční školy¹¹⁸, kde se seznámila s technikami *graham*, *cunningham*, *jazz a flamenco*, které v našem tanečním školství nebyly dostupné. Po absolutoriu nastoupila do souboru baletu Národního divadla. Chtěla se však dostat za hranice, což se jí i přes ztížené vyjíždění mimo vlast pojící se s politickým děním před rokem 1989 podařilo. Po úspěšném konkurzu odjela na

¹¹⁷ HOLEŇOVÁ, Jana. *Český taneční slovník. Tanec, balet, pantomima*, ed. Praha: Divadelní ústav, 2001, s. 134–135.

¹¹⁸ Palucca Schule v Drážďanech, v Bernu u Alaina Bernarda, v Kolíně nad Rýnem.

dvouletou zahraniční stáž do školy Maurice Bějarta MUDRA¹¹⁹ se sídlem v Bruselu.

Škola nabízela velmi širokou nabídku předmětů, klasický tanec (ruský i francouzský), moderní tanec (Graham, Cunningham), flamenco, herectví, práce s hlasem a zpěv. MUDRA svou různorodostí podněcovala studenty k tvůrčí činnosti. Marcela Benoniová blíže specifikuje výuku v rozhovoru pro *Taneční aktuality*: „Střídali se tam pedagogové ze školy Marthy Graham v New Yorku Judy Hogan, Mary Hinkson, Flora Cushman, učitelé herectví z Londýna (John a Catherine Bletchley), flamenco učil José de Udaeta, Susanna Audeaut. Byli tam Američané, Japonci, Jihoameričané, Kanadáné, mými spolužačkami byly například Anne Teresa De Keersmaecker nebo Catherine Allard, která později tančila u Kyliána a Nacha Duata.“¹²⁰

Po návratu se vrátila do souboru Národního divadla a započala studium choreografie na HAMU. Zároveň spolupracovala se souborem VUS. Své působení popisuje následně: „Ke spolupráci mě také přizval do Vysokoškolského uměleckého souboru Antonín Schneider, jenž tehdy udělal pro moderní tanec v Čechách opravdu hodně. Zde jsem vytvořila choreografii Stonehenge (Svatyně slunce), se kterou jsme jeli v roce 1982 na soutěž do Lyonu a dostali tam výjimečnou cenu poroty (na diplomu mám podepsaného Serge Lifara!).“¹²¹ S VUSEM se Marcela Benoniová mnohokrát podívala do zahraničí. Účastnila se zájezdů do Vídně, Paříže i Moskvy. V Londýně dokonce soubor strávil dva měsíce a hrál v divadle *The Place*. Jednalo se o období plné příležitostí: „V roce 1985 jsem také dostala příležitost jet spolu s Ivankou Kubíkovou na American Dance Festival do Severní Karolíny, byly jsme vlastně první Češky, kterým se

¹¹⁹ Marcela Benoniová charakterizuje školu v článku pro *Taneční aktuality* následně: „Béjart hlavně bazíroval na technice klasického tance (ovšem bez balerín a zbytečné formální okázalosti a pantomimické posunčiny). Přesto však obdivoval Marthu Graham a její tehdy stále moderní techniku, která se ve všech jeho školách pravidelně vyučovala, a ovlivnil ho také její režijní přístup při vyprávění narativních témat. Nadevše miloval divadlo i dramatická umění. Studoval a často se nechával inspirovat dávnými orientálními formami i filozofiemi.“

BENONIOVÁ, Marcela. „MONSIEUR MAURICE BÉJART – MAGICKÝ CHOREOGRAF VE VZPOMÍNCE DOMINIQUE GENEVOIS“ *Taneční aktuality* [online]. 22. 11. 2017. [29. 1. 2022] Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/rozhovory/monsieur-maurice-bejart-magicky-choreograf-ve-vzpomince-dominique-genevois>

¹²⁰ DOTLAČILOVÁ, Petra. „S Marcelou Benoniovou: „Pokládám za zázrak, že dodnes můžu v tanci působit, učit a choreografovat...“ *Taneční aktuality* [online]. 21. 6. 2017. [24. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/rozhovory/s-marcelou-benoniovou-pokladam-za-zazrak-ze-dodnes-muzu-v-tanci-pusobit-ucit-a-choreografovat>

¹²¹ Tamtéž.

tam podařilo dostat. To byla pro mě dobrá úžasná doba. Občas Ivance říkám, že jsme vlastně vytvořily ty nejlepší věci ještě před revolucí."¹²²

Při studiu na HAMU, kterou úspěšně absolvovala v roce 1985¹²³, paralelně působila v souboru Laterny Magiky. Po revoluci opustila Laternu Magiku a dostala pětiměsíční stipendium na zahraniční cestu do Německa, kde navštívila spoustu významných souborů. V Kolíně nad Rýnem se setkala se svou bývalou pedagožkou Florou Cushman, která ji informovala, že v Rheinische Musikhochschule hledají pedagoga na moderní tanec. Přijali ji a vyučovala zde techniku Marthy Graham. Z rodinných důvodů se vrátila do Prahy a začala se soustředit na výuku tance.

Svůj pedagogický přístup Marcela Benoniová specifikuje následně: *„Postupně jsem přeměnila trénink tak, aby měl určitý generační dopad. Základní principy, které dodnes aplikuji – ať už na konzervatoři, či HAMU – se zpěváky, nebo na DAMU s herci, se soustředí na dýchání, protahování páteře a kloubů v úvodu tréninku a pak jdu drsně do výkonu a rozsahu. Důležitý je hlavně kontakt s podlahou, kde bereme základ veškeré komunikace, dostat energii do těla ze země, a pak teprve můžeme dělat například jazz nebo jiné styly. Při mé pedagogické práci záleží též hodně na tom, koho učím, někteří herci třeba dělali vrcholově sporty a měli fyzičku, ale byl tam rytmický a koordinační problém, nebo naopak zpěváci na konzervatoři či HAMU třeba nejsou tak fyzicky výkonní, ale mají tu kliku, že absolutně cítí muziku, a proto dělají často neuvěřitelné pokroky.*"¹²⁴

Od 90. let se soustavně věnuje i publicistické činnosti a přispívá do mnoha časopisů, především do *Tanečních aktualit*. Jako pedagožka působila v mnoha institucích, konkrétně v Tanečním centru Praha, Rheinische Musikhochschule v Kolíně nad Rýnem, na DAMU, HAMU, na Pražské konzervatoři, v Théâtre Chaillet v Paříži a v Institut del Teatre v Barceloně.

¹²² DOTLAČILOVÁ, Petra. „S Marcelou Benoniovou: „Pokládám za zázrak, že dodnes můžu v tanci působit, učit a choreografovat...“ *Taneční aktuality* [online].

¹²³ HOLEŇOVÁ, Jana. *Český taneční slovník, Tanec, balet, pantomima*. Praha: Divadelní ústav 2001, s. 18. - 19.

¹²⁴ DOTLAČILOVÁ, Petra. „S Marcelou Benoniovou: „Pokládám za zázrak, že dodnes můžu v tanci působit, učit a choreografovat...“ *Taneční aktuality* [online].

3.6. Juraj Šidelský a Elena Záhoráková

Juraj Šidelský a Elena Záhoráková se na základě zkušeností získaných na tanečních lekcích pod vedením Františka Pokorného¹²⁵ rozhodli založit soubor moderního a jazzového tance v Bratislavě. *„Jejich inspiračním zdrojem bylo částečně první moderní taneční vystoupení špičkového anglického tanečního divadla London Contemporary Dance Theatre na Slovensku, které měli možnost zhlédnout 18. září 1970 v Bratislavě na Nové scéně.“*¹²⁶

S organizací souboru jim pomoh Petr Hrozienčík, jehož hlavní vizí bylo najít a vychovat nové interprety. *„Zorganizovali proto 15. prosince 1971 konkurz, který můžeme označit jako počátek moderního tance na Slovensku a jména Šidelský a Záhoráková přiřadit k průkopníkům.“*¹²⁷ Nově vzniklý soubor nesl název „Tanečná sekcia pri Dome kultúry a vzdelávania, Bratislava-Staré město“. *„Organizačním a uměleckým vedoucím byl Juraj Šidelský, pedagogy František Pokorný (jazzbalet) a Elena Záhoráková (klasický tanec), tajemníkem Peter Hrozienčík a korepetitorem Anton Kubasák.“*¹²⁸

První oficiální technický trénink souboru proběhl již 6. ledna 1972. V této době však na Slovensku nebyli pedagogové, kteří by mohli vyučovat některou z vhodných technik moderního tance, a tak vychovávali tanečnický prostřednictvím klasického tance. *„Kromě toho byly k dispozici znalosti z tzv. Jazzballetu Františka Pokorného a přízemní technika amerického moderního tance „American Floorwork“¹²⁹. Nebylo toho moc a nebylo to pro přípravu tanečnicků ideální.“*¹³⁰

Byli si vědomi, že je nutné hledat další techniky a rozšiřovat své vědomosti a dovednosti. I z tohoto důvodu soubor později změnil název na Experimentální studio moderních forem tance (ESMFT).

¹²⁵ František Pokorný (*23. února 1933) choreograf, scénárista a dramaturg, který se zasloužil především o rozvoj moderního tance v souboru VUS UK. Roku 1979 se zúčastnil stáže v USA, kde navštěvoval lekce pod vedením Marthy Graham, Alvina Aileyho a Merce Cunninghama.

¹²⁶ KUBAČKOVÁ, Kristína. Taneční divadlo Bralen. Brno: JAMU, 2020. s. 14. Diplomová práce. Vedoucí práce doc. Mgr. Sylva Talpová a MgA. et. Mgr. Hana Havelková

¹²⁷ Tamtéž, s. 15.

¹²⁸ ZÁHORÁKOVÁ, E. Prvý soubor moderního tance na Slovensku, s. 19.

¹²⁹ KRÖSCHLOVÁ, Eva. Přízemní technika amerického moderního tance. Podle Laury Sheleenové: Modern Dance – Floor Work. ÚDLUT, Praha, 1968.

¹³⁰ „Moderný tanec na Slovensku před rokem 1989“ *Tanečný kongres – TANEC SK 2018* [online]. [10. 12. 2021], s. 9. Dostupné z:

<https://www.vsmu.sk/hf/katedry-a-pracoviska/centrum-vyskumu-hf/zborniky-tanec-sk/>

Pro názorové rozdíly zakladatelů se soubor začal rozpadat, roku 1973 odešel Juraj Šidelský, roku 1975 vyvrcholila krize, jejímž následkem byl vznik Tanečního divadla Bralen. Vedl jej Petr Hrozičik ve spolupráci s Dagmar Puobišovou Kováčikovou a se sestrami Potfajovými. K rozvoji souboru ve velké míře přispělo pozvání Jana Hartmanna a Ivanky Kubicové v roce 1972, kteří zde vedli semináře zaměřené na jazz a techniku Marthy Graham. Olga Letenajová popisuje ve svém článku jejich návštěvu takto: *„Bylo to skutečné okno do světa moderního tance. Komplexní, „výživné“ taneční techniky, které bylo možné použít – vedle klasického tance jako základ výchovy interpretů v souborech moderního tance.“*¹³¹

*„Přátelské vztahy s českými kolegy a naše společná víra a nadšení pro rozvoj moderního tance pomohly uskutečnit návštěvu Robina Howarda v Bratislavě v říjnu 1976. Na setkání se diskutovalo o vizích dalšího vývoje moderního tance, možnosti spolupráce, resp. podpory. Přímým důsledkem bylo, že umožnili absolvovat letní kurzy v London School of Contemporary Dance v roce 1978 a 1979 interním pedagožkám Bralenu Dagmar Puobišové Kováčkové a Olze Letenajové.“*¹³²

Obrázek č. 8 – Jan Hartmann, Ivanka Kubicová, Robin Howard

¹³¹ „Moderný tanec na Slovensku před rokem 1989“ *Tanečný kongres – TANEK SK 2018*. s. 35.

¹³² Tamtéž, s. 36.

Ol'ga Letenajová ve svém článku¹³³ zdůrazňuje, že Ivanka Kubicová a Jan Hartmann jsou pro slovenský moderní tanec zásadními osobnostmi. Jejich přínos nesouvisí pouze se spoluprací s tanečním souborem Bralen, ale přesahuje a tvoří základ vědomostí o moderním tanci na Slovensku a v dějinách tance jim patří významné místo. O své vědomosti z historie jazzového tance, o filosofii techniky Marthy Graham, o své metodické, teoretické a praktické poznatky se ochotně dělili s nadšenými amatéry na mnohých školeních. Ti následně přenášeli čerstvé poznatky do svých tréninků.

3.7. Ol'ga Letenajová

Nejvýznamnější propagátorkou techniky Marthy Graham na Slovensku je Ol'ga Letenajová, která se narodila 11. května 1954 v Bratislavě. Od roku 1971 byla členkou „Experimentálneho štúdia moderných foriem tanca“. V letech 1976 - 2000 působila v Tanečním divadle Bralen, kde získala interpretační i pedagogické zkušenosti. Studovala taneční pedagogiku na Vysoké škole múzických umění v Bratislavě a specializovala se především na techniku Marthy Graham. Studium úspěšně zakončila roku 1979. V letech 1980 - 1991 působila v „Národnom osvetovom centre“ na pozici odborné pracovníce pro moderní, scénický a dětský nefolklórní tanec. Zajišťovala odborné festivaly, semináře, školení, a také metodické materiály týkající se tohoto oboru. Od roku 1989 vyučovala techniku MG na VŠMU v Bratislavě. V letech 1995 - 1996 absolvovala studium na Martha Graham School of Contemporary Dance v New Yorku a získala oficiální certifikát pro výuku techniky Marthy Graham. Od roku 2012 působí i jako lektorka Pilates.¹³⁴

Pedagogicky působila i na základních uměleckých školách, tanečních konzervatořích v Bratislavě, Bánské Bystrici a Trnavě, i na zahraničních institucích v Německu a Itálii.

Je autorkou mnoha metodických materiálů, videokazet a především monografie *Tanečná technika Marthy Grahamovej. Jej formovanie a didaktika* (2010), která byla výsledkem její habilitační práce. Zabývala se detailním zmapováním metodiky techniky MG.

¹³³ „Moderný tanec na Slovensku pred rokom 1989“ *Tanečný kongres – TANEC SK 2018*. s. 37.

¹³⁴ „Ol'ga Letenajová“ VŠMU [online]. [6. 12. 2021] Dostupné z: <https://oldhtf.vsmu.sk/osoba/mgr-olga-letenajova-artd/>

3.8. Dominika Beňáková

Dominika Beňáková roku 2009 absolvovala bakalářský obor taneční interpretace na VŠMU v Bratislavě, následně pokračovala v magisterském studiu se zaměřením na pedagogiku moderního tance. Byla žačkou Olgy Letenajové, která jí přivedla k technice Marthy Graham. Po úspěšném absolvování školy odjela do New Yorku na letní taneční školu pořádanou Martha Graham School of Contemporary Dance. Následně byla přijata do denního studia a rovněž získala stipendium. Jednalo se konkrétně o Independent Program a Teacher Training Program. V rámci studia účinkovala i v pravidelných školních představeních, kde se seznámila s grahamovským repertoárem a po většinu času navštěvovala tréninky se členy souboru Martha Graham Dance Company. Po dvouletém studiu získala mezinárodní pedagogický certifikát opravňující k výuce techniky MG.¹³⁵

Po návratu z USA v roce 2013 nastoupila do doktorského studia na VŠMU. Ve své disertační práci se věnovala výuce repertoáru Marthy Graham. Následně získala titul ArtD¹³⁶ a stala se pedagožkou na VŠMU v Bratislavě. Od roku 2015 vyučuje techniky moderního tance (Graham, Limón, Cunningham) a jazz na Taneční konzervatoři Evy Jaczovej v Bratislavě. Pedagogicky působí i v Tanečním divadle Bralen.

¹³⁵ „Dominika Beňáková“ VŠMU [online]. [7. 12. 2021]

Dostupné z: <https://htf.vsmu.sk/osoba/mgr-art-dominika-benakova-artd/>

¹³⁶ Doktor umění z latinckého artis doctor.

4. Výuka techniky Marthy Graham v ostatních evropských zemích (Francie, Itálie, Nizozemsko, Německo, Švýcarsko)

Technika Marthy Graham se do Evropy šířila v hojně míře dvěma způsoby. Primárním způsobem bylo působení první generace tanečníků vyškolených na London Contemporary Dance School. Tito tanečníci a pedagogové se po studiích vraceli do svých rodných zemí, nebo jiných evropských zemí a ovlivňovali další generace. Vliv tanečníků byl natolik silný, že se technika Marthy Graham začala dostávat do vzdělávacího systému některých profesionálních tanečních škol. To dalo popud k druhému způsobu šíření techniky Marthy Graham, kdy jednotliví tanečníci vyjížděli do New Yorku a studovali přímo na Martha Graham School of Contemporary Dance. Technika MG se takto rozšířila zejména do Francie, Itálie, Nizozemska, Německa a Švýcarska.

4.1. Francie

Francie je zemí, v níž se technika MG zakořenila a koncem 60. let 20. století se stala součástí výukových osnov na pařížských profesionálních tanečních školách. Zájem o techniku postupně vyústil až ke vzniku organizace Graham for Europe v březnu roku 2017. Jedná se o platformu podporující spolupráci tanečníků a pedagogů techniky Marthy Graham napříč Evropou, kteří pracují ve spojení s Martha Graham Dance Center v New Yorku.

Rafael Molina

Francouzský tanečník a především zakladatel organizace Graham for Europe Rafael Molina nejprve studoval balet a moderní tanec na konzervatoři v Saint-Étienne. V letech 2012-2014 studoval na Martha Graham School of Contemporary Dance, díky udělení Fulbrightova stipendia. Zároveň byl součástí souboru Graham 2. Po jeho návratu vznikla organizace Graham for Europe, která se prostřednictvím workshopů, master classes a konferencí snaží zachovat odkaz Marthy Graham v Evropě. Na webových stránkách je k vidění seznam¹³⁷ všech evropských učitelů této metody.

Rafael Molina roku 2019 započal výzkum nesoucí název „*Graham educational practices: collection, analysis and transmission*“ s cílem vyvinout studii, která by shromažďovala osobní zkušenosti učitelů, jejich didaktické postupy a specifika přenosu techniky MG. Z pozorování zatím vyplynulo,

¹³⁷ Seznam vyučujících pedagogů je dostupný na webových stránkách v záložce countries: <https://www.grahamforeurope.com>

že teorii, která je základem práce Marthy Graham a následné formy jejího učení lze snadno pochopit, ale už jen těžko můžeme odhadnout, jak konkrétně učitelé předávají toto dědictví a jaké pedagogické postupy musí z teorie vyplynout, aby daly výuce život a byla zachována původní podoba techniky Marthy Graham.

Rafael Molina zároveň upozorňuje na to, že technika byla vyučována v různých časových a prostorových kontextech. *„Existuje tak velká rozmanitost vzdělávacích postupů a množství proměn techniky v daných kontextech. Tato rozmanitost není dostatečně uznávána a není podřízena zdrojům, i když ji předpokládala a legitimizovala sama Martha Graham.“*¹³⁸ I proto považuje za důležité zpracovat materiál, zachycující didaktické postupy jednotlivých lektorů techniky Marthy Graham.

Rafael Molina koordinuje program Tecniche di Danza Moderna¹³⁹ v Paříži.

4.2. Itálie

V Itálii funguje velmi široká propojená síť pedagogů, kteří se vzdělávali v Londýně a následně přenesli techniku Marthy Graham do Itálie. Nejvýznamnější osobností a tzv. průkopnicí soudobého tance v Itálii je nepochybně Elsa Piperno, která v Londýně působila ve stejné době jako Ivanka Kubicová.

Elsa Piperno

Tanečnice a choreografka Elsa Piperno studovala na Accademia Nazionale di Danza v Římě, poté se přestěhovala do Londýna, kde studovala na Rambert School of Ballet and Contemporary Dance. V roce 1967 nastoupila do souboru London Contemporary Dance Theatre, kterou v této době řídil Robert Cohan. Jakožto sólová tanečnice LCDT měla možnost studovat techniky významných představitelů amerického moderního tance (technika a repertoár Marthy Graham, José Limóna, Alwina Nikolaise, Merce Cunninghama, Paula Tylora). Roku 1971 se usadila v Římě s cílem rozvíjet v Itálii profesionální soudobý tanec, který se vyrovná zahraniční úrovni. V roce 1972 založila společně s Josephem Fontanem

¹³⁸ „Graham for Europe Research“ *Graham for Europe* [online]. [17. 9. 2021] Dostupné z: <https://www.grahamforeurope.com/research>

¹³⁹ Viz kapitola 4.2. Caterina Rago

první profesionální centrum současného tance¹⁴⁰ v Itálii a soubor Teatrodanza Contemporanea di Roma.

Po dobu 22 let byla zodpovědná za výuku techniky Marthy Graham a později i za repertoár na Accademia Nazionale di Danza v Římě. Zároveň pořádala workshopy pro studenty tance na profesionálních italských školách, díky kterým se technika MG rozšířila po celé Itálii. Během svého uměleckého působení ovlivnila čtyři generace tanečníků.

Joseph Fontano

Americký tanečník italského původu Joseph Fontano studoval na New School for Social Reschear and School of Visual Arts v New Yorku, kde se věnoval současnému tanci pod vedením osobností jako Yvonne Rainer a Trisha Brown. Účastnil se workshopů s Annou Sokolow, Pinou Bausch, Alvinem Aileym a Paulem Taylorem.

Roku 1971 se přestěhoval do Říma, kde navázal spolupráci s Elsou Piperno, se kterou spoluzaložil první soubor současného tance v Itálii. V roce 1973 přesídlil do Londýna a stal se členem souboru LCDT. O rok později jej oslovila Martha Graham, aby se připojil ke studiu na MGDS. Byl členem Nicolais Dance Theatre.¹⁴¹ Od roku 1989 působil jako pedagog na Accademia Nazionale di Danza v Římě. V září roku 2011 byl Joseph Fontano zvolen prezidentem IDC-ITI¹⁴² Mezinárodního tanečního výboru pod záštitou UNESCO. Společně s Elsou Piperno se zasloužil o šíření a rozvoj soudobého tance v Itálii.

Caterina Rago

Caterina Rago je zakladatelkou evropského tanečního vzdělávacího programu Tecniche Di Danza Moderna¹⁴³, který se pravidelně koná v Římě (Itálie), Malaze (Španělsko), Paříži (Francie) a Nikósii (Kypr). Vzdělávací program byl vytvořen v září roku 2016 s cílem přivádět do Evropy americké pedagogy, kteří seznámí studenty s moderními tanečními technikami, konkrétně s technikou Marthy Graham, José Limóna, Lestera Hortona a Paula Taylora.

¹⁴⁰ V originále Centro Professionale di Danza Contemporanea

¹⁴¹ „Joseph Fontano“ *Peridance Center* [online]. [5. 3. 2022]
Dostupné z: https://www.peridance.com/facprofile.cfm?FID=897&name=Joseph_Fontano

¹⁴² Více informací v odkazu: <https://www.iti-worldwide.org/dancecommittee.html>

¹⁴³ Více informací v odkazu: <https://www.tecnichedidanzamoderna.com/>

Caterina se narodila v Itálii a studovala na Accademia Nazionale di Danza v Římě, kde byla žačkou Elsy Piperno. O výuce pod vedením Elsy Piperno hovoří následně: *„Povzbuzovala nás, abychom překročili své limity, abychom pochopili, kde jsou naše limity. Pamatuji si, jak říkala: ‚I když spadneš na podlahu, víš, že podlaha není příliš daleko od tvého těla. Nakonec spadneš a vzpamatuješ se. Žádný problém!’¹⁴⁴* Po studiu nastoupila do souboru Elsy Piperno a Josepha Fontana.

V roce 2008 absolvovala Professional Training Program v Martha Graham Dance Center v New Yorku. O rok později se stala členkou souboru Martha Graham Dance Company, kde načerpala bohaté zkušenosti. Roku 2010 založila v New Yorku soubor Caterina Rago Dance Company. V současné době působí jako hostující pedagožka na tanečních školách v Itálii i v New Yorku a řídí již výše zmíněnou organizaci Tecniche di Danza Moderna.

S Caterinou Rago navázala spolupráci Dominika Beňáková, která spolu se svými studenty pravidelně navštěvuje letní taneční školu v Římě.

4.3. Nizozemsko

Jednou ze zemí, která byla velmi otevřená různým tanečním technikám a národnostem, bylo Nizozemsko. Technika Marthy Graham se vyučovala zejména na Rotterdamse Dansacademie (dnes Codarts), kde studovala i řada českých tanečnicků.

Maggie Boogaart

Významnou tanečnicí šířící techniku Marthy Graham v Nizozemsku byla Maggie Boogaart. Narodila se roku 1970 v Amsterdamu. Studovala na Rotterdamse Dansacademie, následně nastoupila na London Contemporary Dance School, kde absolvovala bakalářské vzdělání v oboru současný tanec a choreografie. Roku 1994 založila taneční soubor Dragon Productions. Zároveň získala stipendium ke studiu na Martha Graham School of Contemporary Dance v New Yorku, kde studovala v letech 1994-1997. Po návratu z Ameriky se věnovala svému souboru a zároveň vyučovala techniku MG na předních nizozemských

¹⁴⁴ CALDWELL, Rachel. „What my teacher taught me: Caterina Rago“ *Dance Teacher* [online]. 7. 10. 2016. [16. 3. 2022] Dostupné z: <https://dance-teacher.com/teacher-taught-caterina-rago/>

školách, konkrétně na CODARTS-Rotterdam, Fontys Tillburg, Theaterschool-Amsterdam, ArteZ-Arnhem, Vooropleiding Maastricht, Vooropleiding Haarlem.

Roku 2010 soubor zanikl a Maggie Boogaard se přestěhovala do Paříže. V roce 2012 spolu s manželem založila profesionální taneční tréninkový program Paris Marais Dance School for ballet & contemporary-Graham. Vedle školy funguje i juniorský soubor PMDS Junior Ballet Company.

4.4. Německo

Technika zasáhla i německé školství, které bylo otevřené novým tanečním směrům. Německo bylo specifické svým tanečním expresionismem, hojným pořádáním tanečních festivalů a vznikem tanečních škol. V roce 1957 Martha Graham svým vystoupením v západním Berlíně, epicentru sporů studené války mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, vzbudila zájem tanečníků o její techniku a ideologii. Ztělesňovala zde moderní impuls a s ním spojený ideál svobody a demokracie, zároveň prohlásila: „*Měli bychom mít svobodu moderního tance i svobodu slova.*“¹⁴⁵ Odkazovala na to, že umělci ve Spojených státech mohou experimentovat a vytvářet umění bez cenzury a stala se tak symbolem antikomunismu.

Armgard von Bardeleben

Tanečnice, choreografka a pedagožka techniky Marthy Graham se narodila v Německu. Studium započala v Essenu na Folkwang Schule Kurta Joose. Zájem o techniku Marthy Graham získala díky hostujícím pedagogům a choreografům jako byla Yuriko a Pearl Lang. Roku 1963 získala stipendium ke studiu na Martha Graham School of Contemporary Dance a přestěhovala se do New Yorku. O deset let později se stala tanečnicí souboru Martha Graham Dance Company. Po několika letech zkušeností na jevišti začala vyučovat techniku Marthy Graham na MGSCD a v letech 1980-1983 působila dokonce jako ředitelka této školy.

Poté pedagogicky působila v Brazílii na Universidade Federal da Bahia a v Singapuru. V letech 1998 až 2005 byla profesorkou moderního tance na Hochschule für Musik und Tanz Köln¹⁴⁶.

¹⁴⁵ PHILLIPS, Victoria. *Martha Graham's Cold War: The Dance of American Diplomacy*. Oxford Scholarship Online, 2020. s. 103

¹⁴⁶ V Kolíně nad Rýnem.

4.5. Švýcarsko

Do švýcarské Ženevy se technika Marthy Graham dostala především díky tanečnici Martha Graham Dance Company Noemi Lapzeson, která následně působila v London Contemporary Dance Theatre a později se přestěhovala do Švýcarska. Do Bernu a Curychu se technika dostala díky britské tanečnici LCDT Paule Lansley.

Noemi Lapzeson

Tanečnice a pedagožka argentinského původu Noemi Lapzeson¹⁴⁷ získala v 16-ti letech stipendium na Julliard School a přestěhovala se do New Yorku. Tam ji vyučovaly osobnosti jako Alfredo Corvino, José Limón, Antony Tudor a Louis Horst. Jelikož ji to více táhlo k modernímu tanci, začala navštěvovat studio Marthy Graham a zanedlouho se stala sólistkou Martha Graham Dance Company. Společně s Robertem Cohanem byla u zrodu London Contemporary Dance Theatre a také školy. Působila jako sólistka v souboru LCDT a zároveň vyučovala ve škole techniku Marthy Graham. Jejím tanečním partnerem byl Robert North.

Roku 1980 se přestěhovala do Ženevy a stala se jednou z průkopnic soudobého tance ve Švýcarsku. Během prvních let v Ženevě vyučovala v souboru Ballet du Grand Théâtre, dále v Jaques-Dalcroze institutu a na škole Beatriz Consuelo. V roce 1986 spolu s Philippem Alberou a Jean-François Rohrbasserem založila v Ženevě Association pour la danse contemporaine (ADC). Roku 1989 založila vlastní soubor Vertical Danse, který byl první nezávislou skupinou podporovanou městem Ženeva. V letech 1987 - 2014 vyučovala ve studiu Grütli vlastní taneční styl, vyvinutý z techniky Marthy Graham a jógy.

Noemi Lapzeson získala za svůj život řadu ocenění, jedním z nejvýznamnějších je švýcarská cena Grand Award for Dance, kterou získala roku 2017.

¹⁴⁷ *1940 Buenos Aires – 2018 Ženeva

Paula Lansley

Paula Lansley se věnovala tanci již od útlého věku. Byla sólistkou London Contemporary Dance Theatre a spolupracovala s předními choreografy jako Martha Graham, Robert Cohan, Merce Cunningham, Paul Taylor a s mnoha dalšími. Soubor opustila roku 1979 a přestěhovala se do Švýcarska. Tam působila jako choreografka a založila vlastní soubor Contemporary Dance Zürich, se kterým dosáhla mezinárodního úspěchu. Byla spoluzakladatelkou Zürich Tanz-Theater Schule a následně převzala vedení souboru Zürich Tanz-Theater. Později se stala vedoucí oddělení moderního tance v nově založené škole Swiss Ballet School v Curychu. V letech 1995-98 se přestěhovala do Německa a stala se ředitelkou baletu v Stadttheater Hildesheim.

Od roku 1999 působí jako výtvarnice a pedagožka na volné noze a spolupracuje také s činohrou a operou. Na pozvání Curyšské univerzity hudby a divadla¹⁴⁸ vypracovala roku 2004 studijní program MAS pro učitele v oboru současného tance, který vedla v letech 2004 - 2006. Od roku 2013 je součástí týmu KERN v nově založeném HF Bühnentanz v Curychu, kde zodpovídá za oblast současného tance, choreografie a pedagogiky.

¹⁴⁸ Zürcher Hochschule für Musik und Theater (ZHdK).

5. Vývoj techniky Marthy Graham

Jak už zmiňuji v předchozích kapitolách, technika Marthy Graham se vyvíjela řadu let. Technika se do značné míry transformovala po přesunutí do Londýna. Proměna techniky závisela na specifických potřebách London Contemporary Dance School, na rozdílných podmínkách pro tanec, a také na odlišném temperamentu a jiné tělesné konstituci studentů. Za proměnou stojí především Robert Cohan se svými zkušenostmi na světové úrovni a znalostmi dalších tanečních stylů, které se promítly v jeho tvorbě. Byl si vědom funkce dechu a upozorňoval na jeho proudění až do periferií. Vnímání tohoto proudění v těle vedlo k citlivějšímu vnímání vlastního těla projevující se i ve vizuální stránce pohybu. Díky jeho přístupu se technika Marthy Graham stala méně dynamickou, ale o to více plynulou, jemnou a vzdušnější. Rozdíl mezi americkou a evropskou technikou MG lze spatřit zejména v práci paží. Původní americká technika používá ostré a hranaté tvary paží, zato rozvinutá evropská technika používá paže zaoblené. V obou případech jsou paže odezvou pohybu zad a lopatek.

Technika Marthy Graham je v současné době zahrnuta do výukových osnov profesionálních tanečních škol. Objevuje se nejen ve své tradiční podobě, ale i v rozvinuté podobě. Spousta evropských pedagogů vkládá do svých hodin principy techniky Marthy Graham a kombinuje je dle svých zkušeností a potřeb. Je zřejmé, že se vývoj mění s každou osobností. Struktura a principy však zůstávají stejné. Tato proměna techniky Marthy Graham souvisí s otevřeností k prolínání soudobých tanečních technik.

6. Zhodnocení současné situace výuky techniky Marthy Graham v ČR

Ze zkušeností vlastních a mých vrstevníků usuzuji, že se technika Marthy Graham v tradiční podobě na tanečních konzervatořích v České republice nevyučuje. Přestože je technika MG součástí osnov tanečních konzervatoří, do tanečních lekcí se dostala pouze řada principů této techniky. Tradiční podoba tréninku techniky MG se postupně vytrácí a otázkou zůstává, jakým způsobem zachovat odkaz této techniky v současnosti.

6.1. Osobní zkušenost s technikou Marthy Graham

S technikou Marthy Graham jsem se poprvé setkala při studiu na taneční konzervatoři Taneční centrum Praha. Lekce vyučovala především Vlasta Schneiderová, ředitelka taneční konzervatoře, která byla žačkou Ivanky Kubicové a Jana Hartmanna.

Následně jsem se s výukou techniky MG setkala v roce 2019 na půlročním studijním pobytu na škole Accademia Nazionale di Danza v Římě. Studijní plán této školy je nastaven tak, aby byl každý tanečník ve specializaci moderní a současný tanec, nebo choreografie znalý moderních tanečních technik. V bakalářském studijním programu proto každý tanečník na vlastní kůži zažije jeden rok výuky techniky Marthy Graham, rok techniky José Limóna a rok techniky Merce Cunninghama. Výuka těchto technik probíhá vždy dvakrát týdně. Vedle technických tréninků moderního tance mají po dobu tří let dvakrát týdně tréninky současného tance nebo release techniky. Tento koncept hodnotím jako velmi efektivní. Díky půlročnímu studijnímu pobytu jsem dostala ochutnávku všech zmíněných technik. Tréninků techniky Marthy Graham jsem se účastnila pod vedením lektorky Francesscy La Cavy, která dříve studovala na London Contemporary Dance School. Lekce byly přikloněné spíše k tradiční podobě americké techniky MG. Nesmírně mě zaujala neustálá hudební různorodost, kterou pedagožka používala v jednotlivých kombinacích. Byla zde jistá nepravidelnost taktů v podobě frází na 3, 4, 6, 8 ale i na 12 a 18 dob. Což dle mého názoru vyžaduje neustálou pozornost tanečníků a zároveň výrazně zdokonaluje rytmické cítění.

V obou případech jsem díky intenzivnímu tréninku techniky pociťovala na svém těle pozitivní změny. Konkrétně to bylo vyrovnaní svalových disbalancí,

zpevnění středu těla související s posílením hlubokých svalů. Stejně tak jsem zaznamenala zvětšení fyzických dispozic, a to zejména rozsahu pohybů v kloubech v celém těle. Začala jsem si mnohem více uvědomovat funkčnost dechu a jeho koordinaci s pohybem. Zlepšilo se i mé vnímání těla v jednotlivých pohybech.

V lednu roku 2022 jsem se zúčastnila třítýdenního intenzivního on-line kurzu techniky Marthy Graham pořádaného přímo Martha Graham School of Contemporary Dance se sídlem v New Yorku.

Každý den jsem se účastnila devadesátiminutového tréninku pod vedením třech zkušených lektorek. První týden byl pod vedením Miriam Barbosy, která působila v Martha Graham Dance Company. V současné době se věnuje vlastnímu souboru¹⁴⁹, výuce techniky MG, a také metodám Gyrokinesis a Gyrotonic.

Druhý týden vedla Blakeley White-McGuire, která působila v MGDC v letech 2002-2016. Pedagogicky působila na Alvin Ailey School, The New School a na proslulé newyorské střední škole múzických umění LaGuardia. Od roku 2002 je členkou Martha Graham Dance Center. Zároveň působí jako certifikovaná vyučující repertoáru Marthy Graham na mezinárodní úrovni.

Třetí týden byl pod vedením Jennifer Conley, která taktéž působila v MGDC. V současné době zachovává choreografický odkaz Marthy Graham. Je revizorkou Martha Graham Dance Center, která nastudovala řadu inscenací s tanečními soubory ve Spojených státech a ve Velké Británii.

Tento intenzivní on-line workshop pro mě byl velkým přínosem. Každá z lektorek měla jiné zkušenosti, tudíž i odlišné korekce, připomínky a přirovnání. Vidět a zažít na vlastním těle v tak krátkém časovém rozmezí tři různé přístupy k jedné technice pro mě bylo obohacující. Díky tomuto kurzu jsem si uvědomila obrovské zapojení spirál, které jsou jedním ze stěžejních principů této techniky a jsou přítomné téměř v každé kombinaci. Zároveň jsem si ujasnila spoustu detailů, které mi dříve nebyly srozumitelné.

¹⁴⁹ Více informací v odkazu: <https://www.miriambarbosa.com/about>

Největší přínos techniky spatřuji v propracovaném floor worku, který obvykle trvá větší část lekce. Skrz principy jako je contraction and release a mnoho spirál vypracovává silné centrum těla a mobilitu celého trupu. Podstatně ovlivňuje práci horních končetin vycházejících ze zad, zejména z práce lopatek. Stavba lekce a prvkový materiál je propracovaný do nejmenších detailů a právě díky tomu považuji techniku Marthy Graham za nenahraditelnou.

Jsem přesvědčena, že praktikování techniky MG je užitečné pro tanečnický všech stylů. Navíc mi technika Marthy Graham svou jasnou formou, ucelenou metodikou propracovanou do nejmenších detailů, přesným názvoslovím a daným pořadím jednotlivých kombinací připomíná charakter tréninku klasického tance. Díky pozitivním benefitům této techniky a bohaté historii, ji lze považovat za „matku současného tance“¹⁵⁰. Znalost techniky Marthy Graham považuji za stěžejní pro všechny studenty pedagogiky tance, ať už se zaměřením na klasický, současný či moderní tanec.

¹⁵⁰ Z anglického originálu: „mother of contemporary dance“

ZÁVĚR

Diplomová práce poukazuje na odkaz techniky Marthy Graham v Evropě. Přibližuje, jak se technika zakořenila ve Velké Británii díky idealismu a naději Robina Howarda, který přesvědčil Roberta Cohana, aby s ním rozvíjel jeho ideu o rozkvětu moderního tance. Cohan je v diplomové práci popsán jako tanečník a choreograf nesmírných kvalit se smyslem pro dokonalost a se zkušenostmi na světové úrovni. Práce zdůrazňuje zásluhu Cohana na budování tváře „britského tance“. O jeho klidné a laskavé povaze, smyslu pro tvrdou práci a disciplínu svědčí vzpomínky jednotlivých osobností, které díky němu našly nový výraz pohybu. Je zřejmé, že techniku Marthy Graham rozšířil o své zkušenosti s jazzovým a klasickým tancem. To zapříčinilo lyričnost a vzdušnost techniky, což jsou parametry pro americkou techniku nezvyklé. Z podrobné studie Cohanovy osobnosti i životního díla lze vyvodit, že se jednalo o nesmírně inspirativního umělce.

Velký význam pro české taneční prostředí měla Ivanka Kubicová a Jan Hartmann. Jmenovaní při studiu na London Contemporary Dance School navštěvovali lekce vedené právě Robertem Cohanem. Jan Hartman o Cohanovi mluví jako o nejlepším učiteli. Jejich zápal pro tanec byl tak velký, že si našli cestu pro studium v západní Evropě i přes tehdy nepříznivé politické prostředí. Studium úspěšně absolvovali. Následně dokázali vnést techniku Marthy Graham do amatérského i profesionálního tanečního školství v Československu. Ivanka Kubicová své zkušenosti úspěšně předávala nejen tanečníkům, ale i řadě tanečních pedagogů při působení na pozici vedoucí katedry tance na Akademii múzických umění v Praze. Zcela jistě se jim podařilo rozvinout československý tanec o nové techniky a myšlenky, z nichž je čerpáno dodnes.

Práce upozorňuje i na velmi aktivní dění v oblasti techniky Marthy Graham v dalších evropských státech. Velkým přínosem pro italský moderní tanec bylo působení Elsy Piperno. O ní se dá hovořit jako o matce moderního tance v Itálii, která vychovala další generace tanečníků. Jednou z nich je Caterina Rago, která roku 2016 vytvořila vzdělávací program Tecniche di Danza Moderna v podobě letní taneční školy. Ve Francii je významnou osobností Rafael Molina a jeho organizace Graham for Europe zachovávající odkaz Marthy Graham prostřednictvím workshopů a seminářů v Evropě.

Z diplomové práce vyplývá, že v Evropě funguje velmi propojená síť certifikovaných pedagogů techniky Marthy Graham, kteří se aktivně podílejí na šíření techniky. Díky nim se odkaz Marthy Graham stále udržuje, rozvíjí a kvete.

Práce upozorňuje na závislost způsobu předávání techniky či vybraných principů na zkušenostech a prioritách jednotlivých pedagogů vkládajících do lekcí svůj osobitý přístup. Nicméně jsem přesvědčena, že technika Marthy Graham, ať už v tradiční či rozvinuté podobě, má své jedinečné kvality. Významná je rovněž svou ucelenou, silně propracovanou metodikou i bohatou historií, z níž se lze mnohé naučit. Technika nabízí přínosy, které dle mého názoru jednoznačně patří do základního povědomí studentů profesionálních tanečních škol.

LITERATURA A PRAMENY

Publikace

BANNERMAN, Richard and Henrietta BANNERMAN. *Changing the Face of British Dance: Fifty Years of London Contemporary Dance School*. Dance Books Limited, 2020. ISBN 9781852731809.

BREMSER, Martha and Lorna SANDERS. *Fifty Contemporary Choreographers*, Routledge: London; New York, 2011. ISBN 0-203-97797-1

CLARKE, Mary and Clement CRISP. *London Contemporary Dance Theatre: The First 21 Years*. Dance Books, 1989. ISBN 1-85273-002-1

HOROSKO, Marian. *Martha Graham: The Evolution of Her Dance Theory and Training*. University Press of Florida, 2002. ISBN 9780813024738.

HOLEŇOVÁ, Jana. *Český taneční slovník: tanec, balet, pantomima*. Praha: Divadelní ústav, 2001. ISBN 80-7008-112-0.

HOŠKOVÁ, Jana. *Cesty k tanečnímu a baletnímu mistrovství: Taneční konzervatoř hlavního města Prahy, 1945-2005*. Liberec: Knihy 555, 2005. ISBN 80-86660-14-1.

HROZIENČIK, P. *Začiatky moderného tanca na Slovensku*. In: LYSZKAIIOVÁ, Ph.D., Mgr. Ivica. *Moderný tanec na Slovensku pred rokom 1989: Zborník príspevkov z piateho slovenského tanečného kongresu s medzinárodnou účasťou*. 2018. Bratislava: VŠMU, 2019. ISBN 978-80-8195-039-1

KRÖSCHLOVÁ, Eva. *Přízemní technika amerického moderního tance*. Podle Laury Sheleenové: *Modern Dance – Floor Work*. ÚDLUT, Praha, 1968

LETENAJOVÁ Olga. *Tanečná technika Marthy Grahamovej: jej formovanie a didaktika*. Bratislava: VŠMU, 2010. ISBN 978-80-89439-06-5.

MILLE DE, Agnes. *Martha: The life and work of Martha Graham*. United States: Random House, New York, 1991. ISBN 0-394-55643-7.

MLÍKOVSKÁ, Jiřina. *Vyprávění o tanci na jevišti*. Praha: NIPOS-ARTAMA Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2009. ISBN 978-80-7068-231-9

R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013. ISBN 978-1852731625.

PHILLIPS, Victoria. *Martha Graham's Cold War: The Dance of American Diplomacy*. Oxford Scholarship Online, 2020. ISBN 9780190610364.

ZÁHORÁKOVÁ, Elena. *Prvý súbor moderného tanca na Slovensku*. In: LYSZKAIIOVÁ, Ph.D., Mgr. Ivica. *Moderný tanec na Slovensku pred rokom 1989: Zborník príspevkov z piateho slovenského tanečného kongresu s medzinárodnou účasťou*. 2018.

Vysokoškolské kvalifikační práce

INDRÁKOVÁ Tereza. *Tanec v současné izraelské společnosti*. Praha: HAMU, 2015. Disertační práce. Vedoucí práce doc. Mgr. Daniela Stavělová, CSc.

KOLDA, Martin. *Historie Vysokoškolského uměleckého souboru*. Praha: HAMU, 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce MgA. Elvíra Němečková, Ph.D.

KUBAČKOVÁ, Kristína. *Taneční divadlo Bralen*. Brno: JAMU, 2020. Diplomová práce. Vedoucí práce doc. Mgr. Sylva Talpová a MgA. et. Mgr. Hana Havelková.

OPAVSKÁ, Andrea. *Český současný tanec v devadesátých letech 20. století*. Praha: HAMU, 2015. Disertační práce. Vedoucí práce prof. Mgr. Dorota Gremlicová, Ph.D.

TÁBOROVÁ, Dita. *Aplikace kineziologických poznatků v technice Marthy Graham (Floor Work)*. Praha: HAMU, 2012. Bakalářská práce. Vedoucí práce PhDr. Jiří Čumpelík, Ph.D.

TÁBOROVÁ, Dita. *Využití přípravných a kompenzačních cvičení v technice M. Graham (Center Work)*. Praha: HAMU, 2014. Diplomová práce. Vedoucí práce Mgr. Libuše Ovsová

Elektronické zdroje

BENONIOVÁ, Marcela. „MONSIEUR MAURICE BÉJART – MAGICKÝ CHOREOGRAF VE VZPOMÍNCE DOMINIQUE GENEVOIS“ *Taneční aktuality* [online]. 22. 11.2017. [29. 1.2022] Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/rozhovory/monsieur-maurice-bejart-magicky-choreograf-ve-vzpomince-dominique-genevois>

CALDWELL, Rachel. „What my teacher taught me: Caterina Rago“ *Dance Teacher* [online]. 7. 10. 2016. [16. 3. 2022] Dostupné z: <https://dance-teacher.com/teacher-taught-caterina-rago/>

DOTLAČILOVÁ, Petra. „S Marcelou Benoniovou: „Pokládám za zázrak, že dodnes můžu v tanci působit, učit a choreografovat...“ *Taneční aktuality* [online]. 21. 6. 2017. [24. 2. 2022]

Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/rozhovory/s-marcelou-benoniovou-pokladam-za-zazrak-ze-dodnes-muzu-v-tanci-pusobit-ucit-a-choreografovat>

OPAVSKÁ, Andrea. „Ivanka Kubicová – Osobnost, která inspiruje“ *Taneční aktuality* [online]. 21. 5.2016. [16. 9.2021]

Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/osobnosti/ivanka-kubicova-osobnost-ktera-inspiruje>

PASCAL, Julia. „Jane Dudley“ *The Guardian* [online]. 22. 9. 2001 [16.12.2021] Dostupné z: <https://www.theguardian.com/news/2001/sep/22/guardianobituaries>

PRITCHARD, Jane. „Clover Roope obituary“ *The Guardian* [online]. 14. 5. 2019 [10.12.2021]

Dostupné z: <https://www.theguardian.com/stage/2019/may/14/clover-roope-obituary>

PRITCHARD, Jane. „Sir Robert Cohan obituary“ *The Guardian* [online]. 14. 1. 2021 [17.11.2021]

Dostupné z: <https://www.theguardian.com/stage/2021/jan/14/sir-robert-cohan-obituary>

RAFAJOVÁ, Zuzana. „Martha Graham – Jako Picasso ve světě tance“ *Taneční aktuality* [online]. 1. 4.2021. [19. 1.2022]

Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/osobnosti/martha-graham-jako-picasso-ve-svete-tance>

SANJOY, Roy. „Step-by-step guide to dance: Robert Cohan“ *The Guardian* [online]. 18. 5. 2010 [11.1.2022]

Dostupné z: <https://www.theguardian.com/stage/2010/may/18/dance-robert-cohan>

WIEGAND, Chris. „Sir Robert Cohan, modern dance legend, dies aged 95“ *The Guardian* [online]. 13. 1. 2021 [18.11.2021]

Dostupné z: <https://www.theguardian.com/stage/2021/jan/13/sir-robert-cohan-modern-dance-legend-dies-aged-95>

KISSELGOFF, Anna: „Kazuko Hirabayashi, Choreographer and Dancers' Mentor, Dies at 82“ *The New York Times* [online]. 5. 4. 2016 [20. 3. 2022]

Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2016/04/06/arts/dance/kazuko-hirabayashi-choreographer-and-dancers-mentor-dies-at-82.html>

WIESNER, Daniel. „Jan Hartmann: Mladým choreografům bych poradil, aby si dávali pozor na cestu, ale šli do toho po hlavě“ *Taneční aktuality* [online]. 26. 4.2021. [19.10.2021]

Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/rozhovory/jan-hartmann-mladym-choreografum-bych-poradil-aby-si-davali-pozor-na-cestu-ale-sli-do-toho-po-hlave>

„Host: choreografka Ivanka Kubicová“ *Český rozhlas dvojka* [online]. Moderuje Jitka Novotná. 15. 8. 2020 [1.11 .2021] Dostupné z:

<https://dvojka.rozhlas.cz/host-choreografka-ivanka-kubicova-7751749>

„A Life lived in Dance - Goodbye to Sir Robert Cohan“ *The Place* [online]. 13.1.2021. [3.4. 2021] Dostupné z: <https://www.theplace.org.uk/news/life-lived-dance-goodbye-sir-robert-cohan>

- „Duncan Centre“ *Institut umění – Divadelní ústav* [online]. 22. 7. 2009. [1. 6.2021] Dostupné z: <https://www.divadlo.cz/?clanky=duncan-centre-ma-po-17-letech-noveho-reditele>
- „London Contemporary Dance Theatre“ *The Place* [online]. [19. 8.2021] Dostupné z: <https://www.theplace.org.uk/london-contemporary-dance-theatre>
- „Martha Graham Technique Levels“ *Martha Graham Center of Contemporary Dance* [online]. [21.1. 2022] Dostupné z: <https://marthagraham.edu/ptp/>
- „Elsa Piperno“ *Sonia Nifosi Studio* [online]. [20. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.sonianifosistudio.it/elsa-piperno/>
- „Anca Frankenhäuser“ *Bundanon* [online]. [11. 5. 2021] Dostupné z: <https://www.bundanon.com.au/artist/anca-frankenhäuser/>
- „Mezinárodní týdny tance“ [online]. [7. 1. 2022] Dostupné z: <https://docplayer.cz/amp/4486847-Mezinarodni-tydny-tance.html>
- „Juliet Fisher“ *The Place* [online]. [11. 2. 2021] Dostupné z: <https://www.theplace.org.uk/blog/place-blog/juliet-fisher-25-oct-1941-27-aug-2015>
- „Marcela Benoniová“ *Taneční aktuality* [online]. [18. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/marcela-benoniova>
- „Mario Piazza“ *Balletto di Roma* [online]. [2. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.ballettodioroma.com/it/compagnia-coreografi/mario-piazza/>
- „Knighthood for Robert Cohan“ *One Dance UK* [online]. 10. 6. 2019 [25. 1. 2021] Dostupné z: <https://www.onedanceuk.org/knighthood-robert-cohan/>
- „Ivanka Kubicová“ *Taneční aktuality* [online]. 11. 11. 2021 [12. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/zpravy/za-celozivotni-prinos-v-oblasti-neprofesionalniho-tance-byla-ocenena-ivanka-kubicova>
- „Moderný tanec na Slovensku před rokem 1989“ *Tanečný kongres – TANEC SK 2018* [online]. [10. 12. 2021] <https://www.vsmu.sk/htf/katedry-a-pracoviska/centrum-vyskumu-htf/zborniky-tanec-sk/>
- „Olga Letenajová“ *VŠMU* [online]. [6. 12. 2021] Dostupné z: <https://oldhtf.vsmu.sk/osoba/mgr-olga-letenajova-artd/>
- „Dominika Beňáková“ *VŠMU* [online]. [7. 12. 2021] Dostupné z: <https://htf.vsmu.sk/osoba/mgr-art-dominika-benakova-artd/>
- „Graham for Europe Research“ *Graham for Europe* [online]. [17. 9. 2021] Dostupné z: <https://www.grahamforeurope.com/research>

„Joseph Fontano“ *Peridance Center* [online]. [5. 3. 2022]
Dostupné z: https://www.peridance.com/facprofile.cfm?FID=897&name=Joseph_Fontano

„Caterina Rago“ *Peridance Center* [online]. [5. 3. 2022]
Dostupné z: <https://www.peridance.com/facprofile.cfm?FID=1161>

„Caterina Rago“ *Fondazione Regionale Arte nella Danza* [online]. [5. 3. 2022]
Dostupné z: <https://www.artedanzaancona.it/staff-e-docenti/docenti-ospiti/caterina-rago>

„Elsa Piperno“ *Webspace* [online]. [20. 2. 2022]
Dostupné z: <http://web.tiscali.it/moderndance/Piperno.htm>

„Maggie Boogaart“ [online]. [10. 3. 2022]
Dostupné z: <http://www.maggieboogaart.com/recent/2>

„Noemi Lapzeson“ *London Contemporary Dance School* [online]. 18. 1. 2018
[10. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lcds.ac.uk/news/founding-teacher-london-contemporary-dance-school-noemi-lapzeson-dies-aged-77>

„Noemi Lapzeson“ *Swiss Culture Awards* [online]. [10. 3. 2022] Dostupné z:
<https://www.schweizerkulturpreise.ch/awards/en/home/tanz/tanz-archiv/tanz-2017/noemi-lapzeson.html>

„Armgard von Bardeleben“ *Dance Magazine* [online]. 29.3.2012 [12. 3. 2022]
Dostupné z: <https://www.dancemagazine.com/armgard-von-bardeleben-1940a-2012/>

„Paula Lansley“ *Tanzwerk101* [online]. [12. 3. 2022]
Dostupné z: <https://www.tanzwerk101.ch/de/lehrperson/paula-lansley-junior>

Rozhovory

Rozhovor s Ivankou Kubicovou proběhl dne 24. května 2021 na pražském Žižkově.

Rozhovor s Janem Hartmannem proběhl dne 23. března 2022 na pražských Vinohradech.

Rozhovor s Vladimírou Kartousovou formou emailové korespondence proběhl dne 17. prosince 2021.

Seznam obrázků

Obrázek č. 1 – Martha Graham

RAFAJOVÁ, Zuzana. „Martha Graham – Jako Picaso ve světě tance“ *Taneční aktuality* [online]. 1. 4.2021. [19. 1.2022], foto Yousif Karsh

Dostupné z: <https://www.tanecniaktuality.cz/osobnosti/martha-graham-jako-picasso-ve-svete-tance>

Obrázek č. 2 – Robin Howard

BANNERMAN, Richard and Henrietta BANNERMAN. *Changing the Face of British Dance: Fifty Years of London Contemporary Dance School*. Dance Books Limited, 2020.

Obrázek č. 3 – Martha Graham a Robert Cohan

R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013.

Obrázek č. 4 – Robert Cohan vyučuje v Rochesteru, 1959

R. W. JACKSON, Paul. *The Last Guru: Robert Cohan's Life in Dance, from Martha Graham to London Contemporary Dance Theatre*. Dance Books, 2013.

Obrázek č. 5 – Robert Cohan, Noemi Lapzeson, Robert Powell

CLARKE, Mary and Clement CRISP. *London Contemporary Dance Theatre: The First 21 Years*. Dance Books, 1989. s. 27. choreografie Sky

Obrázek č. 6 – Robert Cohan

PRITCHARD, Jane. „Sir Robert Cohan obituary“ *The Guardian* [online]. 14. 1. 2021 [17.11. 2021] Dostupné z:

<https://www.theguardian.com/stage/2021/jan/14/sir-robert-cohan-obituary>

Obrázek č. 7 – Ivanka Kubicová

„Host: choreografka Ivanka Kubicová“ *Český rozhlas dvojka* [online]. Moderuje Jitka Novotná. 15. 8. 2020 [1.11. 2021] Dostupné z:

<https://dvojka.rozhlas.cz/host-choreografka-ivanka-kubicova-7751749>

Obrázek č. 8 – Jan Hartmann, Ivanka Kubicová, Robin Howard

KUBAČKOVÁ, Kristína. *Taneční divadlo Bralen*. Brno: JAMU, 2020. s. 20. Návštěva Robina Howarda v Bratislavě roku 1976